JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KARA

B é k é s i M á r t a

Az igekötők hatása az intranzitív igék tranzitívvá válásában az orosz és a magyar nyelvben

Bölcsészdoktori értekezés

SZEGED

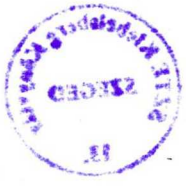

Tanácsadó tanár: dr. Pete István
kandidátus,
egyetemi docens

S z e g e d, 1976.

Cum laude

B 7131

SZTE Klebelsberg Könyvtár
SZEGED
19.

"Mivel a nyelvi egységek tisztán relációs jellegüek, egy bizonyos egység meglétét a nyelvben csak abban az esetben fogadhatjuk el, ha megvan a nyelvben az előbbivel egysíkba tartozó, de ezzel szembenálló egység. E szempontból értelmetlen lenne a tranzitivitás kategóriájának a meglétéről beszélni abban a nyelvben, amelyben csak tranzitív igék vannak, és nincsenek intranzitívek..." /1/

B e v e z e t é s

Apreszján e mottóul szolgáló megállapitása szinte sugallja a tranzitív és intranzitív igék problematikájával való foglalkozást, minthogy mind a magyar, mind az orosz nyelvben a tranzitív és intranzitív igék élő, változó és fejlődő kategóriát alkotnak. Ozsegov értelmező szótára /2/ mintegy négyezer ötszázhatvan tárgyas használatú és négyezer száz tárgyatlan használatú igét tartalmaz; a magyar értelmező szótár /3/ pedig hatezer kétszáznegyvenöt tisztán tárgyas és ezerháromszáz uralkodóan tárgyas igével szemben hatezer kétszázharmincnégy tisztán tárgyatlan, illetve hatszázharminchét uralkodóan tárgyatlan igét tartalmaz /az összeszámlálást a szerző végezete/.

Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy a tranzitív és az intranzitív igék csoportjai merev, lezárt, élesen elhatárolódó kategóriák. Maguk a szótárak is számontartanak olyan igéket, melyek mind tranzitív, mind intranzitív jelentésűek lehetnek; másrészt egymásba való átmenetük nemcsak a mai nyelvhasználatban, de korábbi nyelvemlékeinkben is megtalálhatók.

Az intranzitív igék tranzitívvá válásában, és viszont, jelentős szerepet játszanak az önálló szemantikáju nyelvi elemek, az igekötők. Mindkét nyelvnek gazdag igepraefixum rendszere van, s az igekötők a puszta igéhez kapcsolódva módosítják vagy megváltoztatják az ige jelentését, minek következtében a tárgyatlan jelentésűeket tárgyassá tehetik.

Megfigyeléseink igazolják, hogy mindkét nyelvben a tranzitiv igék számát nagy mértékben növelik az igekötős igék. Az orosz nyelvben például a пере- igekötős kétszázhatvanhat igéből harminc az igekötő hatására vált tárgyassá; az об- (о-) igekötővel ezek száma negyvenkilenc, a за- igekötővel pedig tizenhét stb.

Dolgozatunk célja éppen az igekötőknek az intranzitív igék tranzitívvá válásában játszott szerepének a vizsgálata az orosz és a magyar nyelvben.

A probléma megvilágítását nem a teljesség igényével tesszük. Ezt nem teszi lehetővé sem a megfigyelt példák mennyisége, sem a kérdésnek a szakirodalmak által nyujtott elméleti megvilágitása.

Dolgozatunk első részében a tárgyas és a tárgyatlan igék értelmezésével foglalkozunk az orosz, majd pedig a magyar nyelv vonatkozásában. Ez alapján dolgozatunk második része az igekötőknek a különböző jelentéstartalmú - mozgást, helyváltoztatást, helybenmaradást, fizikai és erkölcsi, szellemi állapotot jelentő - intranzitív igék tranzitívvá válásában játszott szerepét elemzi.

I.

Az igék osztályozása tranzitív és intranzitív igékre az orosz és a magyar nyelvben

Az igék tranzitív és intranzitív osztályozása a cselekvő szemléletű /aktív/ igékkel kapcsolatos. E megkülönböztetés alapja az igei cselekvés /verbum V/ és a cselekvés tárgya /objektum O/ közötti viszony. A tranzitív igékre ugyanis külső objektumra irányultság a jellemző, vagyis olyan cselekvést fejeznek ki, amely külső tárgyra irányul; ezzel szemben az intranzitív igék esetében ilyen külső objektumra irányultság nincs. A tranzitív és az intranzitív igék ezen különbségét szemléletesen a következőképpen jelölhetjük:

V ⟶ O /tranzitivitás/ ;

V ⟶ ∅

vagy

V ⟸ /intranzitivitás/ .

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13.

1.1. Az orosz és a magyar nyelv igéinek csoportosítása tranzitív és intranzitív igékre

Az igék tranzitív /переходный/ és intranzitív /непереходный/ megkülönböztetésénél az igék szemantikai tartalma /jelentése/ az alapvető szempont.

1.1.1. Az igék ilyen alapon történő osztályozásáról tanuskodik az akadémiai nyelvtan, amely szerint tranzitív mindenekelőtt olyan konkrét cselekvést jelölő ige, amely külső tárgyra irányul és valamilyen változást idéz elő a tárgyon, vagy magát a tárgyat eredményezi a cselekvés produktumaként. /"Переходные глаголы обозначают прежде всего конкретные действия, направленные на предмет и производящие в нем какие-либо изменения или же производящие самый предмет как продукт действия."/ Továbbá, tárgyas az egyik dolognak a másikra való hatását /átvitt értelemben is/ jelölő, az érzést, felfogást, befolyást jelentő igék nagy része is. /К переходным глаголам относятся также глаголы, обозначающие различные воздействия /в прямом и переносном смысле/ одного предмета на другой, ... глаголы со значением восприятия, узнавания, чувствования."/ [4]

A cselekvő igéknek ilyen, jelentésük szerinti tranzitívekre és intranzitívekre történő elkülönitése a magyar nyelv vonatkozásában is helytálló. "A cselekvés

irányulása szerint az igék lehetnek tárgyas és tárgyatlan jelentésüek. A tárgyas /átható, tranzitív/ jelentésű ige /verbum tranzitívum/ olyan cselekvést fejez ki, amely az alanyból indul ki, s mint nyelvtani tárgyra, másra hat, irányul... Tárgyatlan /át nem ható, intranzitív/ jelentésü ige /verbum intranzitívum/ azt fejezi ki, hogy az igével jelölt cselekvés vagy állapot az alanyon kivül másra nem vonatkozik /vonatkozhat/." [5]

Igy tranzitívek tehát például a következő igék:

писать письмо	-	levelet ír,
вернуть книгу	-	visszaadja a könyvet,
колоть, рубить дерево	-	fát vág, hasít,
принести посылку	-	csomagot hoz,
посмотреть выставку	-	megnézi a kiállitást,
уважать труд	-	tiszteli a munkát,
любить родину	-	szereti a hazát,
водить автобус	-	autóbuszt vezet,
освоить технику	-	elsajátítja a technikát stb.

1.1.2. Az azonos jelentés-osztályba tartozó igéket a szintaktikai viselkedés egységessége is jellemzi, ahogyan ezt Ju.D. Apreszjan megállapitja: "Слова с одинаковым или сходным значением имеют одинаковые или сходные наборы синтактических признаков и наоборот." /6/

A tranzitív igék szintaktikai viselkedése is az előzőekkel összhangban jelentésüknek megfelelően ala-

kul. Ezért tartja fontosnak az igék tranzitív és intranzitív csoportositásánál Károly Sándor is: "az osztályozás alapja az a szintaktikai szerep, hogy állhat-e az ige mellett accusativusi tárgy vagy sem." /7/

Ez megfogalmazást nyer az orosz nyelv tranzitív igéit illetően is szinte valamennyi meghatározásban, így például A.M. Gvozgyevnél: "Переходные глаголы обозначают действия, направленные на тот или иной предмет, такие действия невозможны без объектов. Различие в отношении к объектам вызывает синтаксические особенности этих классов: переходные глаголы имеют при себе обозначение объекта..." /8/

Mind a magyar, mind az orosz nyelvre vonatkozó szakirodalmakban nem egyszer történik utalás a tranzitív és az intranzitív igék megkülönböztetésére szolgáló morfológiai mutatókra - képzők, ragok - is.

- Az irodalomban szinte az első helyen szerepel, hogy az orosz nyelv igéi közül csak a tranzitív igék vehetnek fel -ся képzőt, illetve hogy a -ся képzős visszaható igék intranzitívek. Az intranzitivitást tehát a -ся képző — s hasonlóképpen a magyar visszaható képző is — mutatja:

кормить ребенка - кормиться - táplálkozik,
одеваться - öltözködik;

- a tranzitív igékből lehet képezni szenvedő melléknévi igenevet:

читать книгу — книга читаемая/читанная учеником;

- intranzitívek az -ать /3. sz. -ают / végű igék közül a -ничать, -ать, -кать végűek, amelyeknek a magyar nyelvben a tartós visszaható /álvisszaható/ igék felelnek meg:

бездельничать	-	tétlenkedik,
умничать	-	tudálékoskodik,
разбойничать	-	garázdálkodik;

- intranzitívek a -ствовать végűek is, amelyeknek a magyar nyelvi megfelelői a névszói eredetű tartós cselekvést kifejező igék:

странствовать	-	vándorol, kószál,
безумствовать	-	örjöng, dühöng;

- intranzitívek továbbá a névszói eredetű -еть /3. sz. -еют / végződésü igék, amelyek megfelelői a magyar nyelvben főleg az álvisszaható képzős /-odik, -ödik, -edik/ igék:

белеть	-	fehéredik,
молодеть	-	fiatalodik,
темнеть	-	sötétedik, sötétül;

- az előzőekkel ellentétben tranzitívek az -ить végü ugyancsak melléknévi származású igék, melyek

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13.

magyar nyelvi megfelelői az -ít képzős álmüveltető igék:

темнить	-	sötétít,
белить	-	fehérít,
слабить	-	gyengít.

A magyar nyelv igeképző rendszere igen gazdag és nagyobb szerepet játszik az igék tranzitívre és intranzitívre történő megkülönböztetésében, mint az orosz nyelvé. Ennek következtében például a müveltető képzős tranzitív igéket /épittet, olvastat, biztat stb./ az orosz nyelvben gyakran szókapcsolattal vagy körülirással adják vissza.

elolvastat	-	он велел прочитать,
elhallgattat	-	он заставил замолчать.

Jóska megtalálná még a föld alatt is, és levettetné véle az egyenruhát. /Sánta F.: Húsz óra/	Йошка и подземлей бы сыскал его, заставил бы мундир сбросить. /Шанта Ф.: Двадцать часов/

Ez az utóbbi, vagyis morfológiai alapon történő megkülönböztetési mód azonban úgy tünik nem elégséges valamennyi ige tranzitív, illetve intranzitív csoportosítására. Ugyanakkor helyesnek bizonyul, ha az igéket jelentésük és ebből következő szintaktikai viselkedésük alapján különitjük tranzitívre és intranzitívre.

1.1.3. Az orosz és a magyar nyelv tranzitív igéi megegyeznek abban, hogy jelentésük kifejtéséhez tárgy jelölését kívánják meg. A tranzitív ige és az azt a tárgyat kifejező névszó, amelyre az igével jelölt cselekvés irányul, hat, grammatikai szerkezetet, tárgyas szerkezetet alkot. E szerkezet alapjelentését hordozó ige tranzitív, a kiegészitő névszó az ige jelentésének kifejtéséhez nélkülözhetetlen, mert enélkül értelmetlen lenne, vagy pedig ezáltal konkretizálódik; például:

	дом	házat	
строить	мост	hidat	épit
	дорогу	utat	

Az ige és a névszó kapcsolata kimeríti az "erős vonzat" /"сильное управление"/ fogalmát, amelyen A.M. Peskovszkij meghatározása szerint "понимаемое такую зависимость существительного или предлога с существительным от глагола, при которой между данным падежом или данным предлогом с данным падежом, с одной стороны, и словарной или грамматической стороной глагола, с другой стороны, есть необходимая связь." /9/

A cselekvés tárgya létezhet a cselekvés ráhatása előtt /приносит письмо - levelet hoz/; lehet a cselekvés produktuma /строить дом - házat épít/; és megszünhet a cselekvés megszünésével /поет песню - dalt énekel/.

A kiegészítő /слово-уточнитель/ a nyelvtani tárgy jelölésére elsősorban a névszók accusativusi tárgyesete - беспредложный винительный п. - szolgál. Az ige és a tárgy között létrejött viszonyt a következő szerkezettel jelölhetjük: N_n^1 V N_a^2 .

Az orosz és a magyar nyelv vonatkozásában ilyenkor megfelelőséget, egybeesést tapasztalunk:

Я работу ищу.	Munkát keresek.
Теперь можете принести почту и мой чай, а сахар положу я сам.	Maga meg hozhatja a postát és a teámat. A cukrot majd magam teszem bele.
Утром с пяти до сем и он разносил по домам молоко, за это получил молочный завтрак. /Т.Дери: Ответ/	Egy tejcsarnokból hordta szét a tejet reggel öt és hét között. Reggelit adtak érte. /Déry T.: Felelet/
Письмо из дому получили?	Kapott levelet otthonról?
Дай мою книжку!	Add ki a könyvem!
... рабочие позарез нужны, за труд вам платить будем, сапоги дадим, спецовку... /Ф.Шанта: Двадцать часов/	... jöjjék csak a munkás, megfizetik munkáját, adnak bakancsot, munkaruhát neki... /Sánta F.: Húsz óra/

A tárgy jelölése e megegyezésen kívül eltérést is mutat a két nyelvben.

Az orosz nyelvre jellemző, hogy a közvetlen tárgyas /прямо-переходный/ ige mellett a közvetlen kiegészitő állhat birtokos esetben tagadást jelentő igék esetében, illetve ha az igei cselekvés a tárgynak csak egy részére irányul. Az ige azonban ekkor sem mond le a tárgy jelöléséről. Mindkét említett esetnek a magyarban accusativusi tárgyeset felel meg:

N^1_n V N^2_g	N^1_n V N^2_a
Чего же ты не говоришь?	Mit nem mondasz?
Домашнего задания студенты не выполнили.	A hallgatók nem készitették el a házi feladatot.
Природа не терпит асси-метрии. /Т.Дери: Ответ/	A természet nem szereti az asszimetriát. /Déry T.: Felelet/
... хороший был человек, грубого слова от него не слыхал. /Ф.Шанта: Двадцать часов/	... jó ember volt, s attól goromba szót nem is hallottam soha. /Sánta F.: Husz óra/

illetve

Ступай сперва дров наколи. /Т.Дери: Ответ/	Előbb eriggy fát vágni. /Déry T.: Felelet/

Az accusativusi és a genitívusi tárgy azonos mondatrészként gyakran együtt is szerepel:

В семь часов утра Балинт подмел контору, стер пыль, налил в графин воды для питья... /Т.Дери: Ответ/	Reggel hétkor felsöpörte az irodát, port törölt, vizet töltött a korsóba... /Déry T.: Felelet/

1.1.4. Az orosz nyelvben a tranzitív igék tágabb értelmezését jelenti a "közvetett tárgyas" /косвенно-переходный/ elnevezéssel jelölt igék csoportja. A közvetett tárgyas igék olyan cselekvést fejeznek ki, amely külső tárgyra irányul, kihatő jellegü. Az ige jelentése ezért megkívánja a kiegészítő kitételét, a külső tárgy jelölését. Ez utóbbit azonban nem accusativusi tárgyeset, hanem prepoziciós vagy prepozició nélküli függő esetben álló névszó jelöli; ennélfogva ezen szintaktikai jellemzőjük tekintetében a közvetett tárgyas igék eltérést mutatnak a közvetlen tárgyas igéktől. V.V. Vinogradov a következőképpen határozza meg ezt az igecsoportot: "Обычно признаются косвенно-переходными лишь те глаголы, смысль которых остается не вполне раскрытым без объективных пояснений в родительном, дательном и творительном /т.е. косвенных/ падежах." /10/

A "közvetett tárgyas ige" terminus nem általánosan elfogadott az orosz nyelvészek körében. Gyakran a közvetett tárgyas igéket a tárgyatlan igék közé sorolják. Ez az álláspont figyelhető meg az akadémiai nyelvtanban is: "многие непереходные глаголы также, как и переходные, выражают действие, переходящее на другое лицо или предмет, и тре-

Elméleti rész.
Traezikó

Intr.

átmenet

Tárgyas

Közvetlen tárgyas és 3 csop

Struktl. vizsgálat

$N^1_n \; V \; N^2_g$
$N^1_n \; V \; N^2_d$
$N^1_n \; V \; N^2_I$.

} közvetlen

Az irodalmi utalás az [illegible] is magyar [illegible]

буют для полноты значения, чтобы это лицо или предмет были названы; однако название таких лиц или предметов ставятся не в винительном падеже без предлога, а в других падежных формах без предлогов или с предлогами, например заботиться о ком или чем-либо, завидовать кому-либо... Все такие глаголы причисляются к непереходным как по своему управлению, так и по присущим им образованиям." /11/

Tekintettel azonban arra, hogy az igék tranzitívre és intranzitívre történő csoportositásánál az osztályozás alapja az ige szemantikai tartalma, s mint ennek következménye a tárgyhoz való kapcsolódása, a közvetett tárgyas igéket is tranzitív igéknek kell tekinteni. Joggal állitja V.K. Kudrna: "термин переходный глагол относится как прямо-переходным, и косвенно-переходным глаголам, имеющим при себе объект в значении содержания действия." /12/

A közvetett tárgyas igék száma igen jelentős, jelentésük pedig változatos. A kiegészitő jelölésének módja alapján három nagy csoportjukat különithatjük el:

N^1_n V N^2_g tipusúak /Ищу свободу и покоя./

Például:

достигать чего-н.	elér, megér vmit,
достигнуть	vmeddig;
хотеть кого-чего-н.	akar, kíván vmit;

Jól átgondolt terv

Igeszövők ismertető jellemzése —

Nem mindig kell ragaszkodni a „nagyok" defin.-hoz

dialektikus viszony az igekötők és azigekötő jól

Jól választott népnyelvi példák fordítást

о, об, обо
пере
про - проблуждать у
Tömeges a gyűjtés
бы
из
вз
вы
за

Jól választja el a kezdő

Fordítástechnikai Cikkek és

szerkezeti változások

Konklúzió 9B

бояться кого-чего-н.	fél vkitől, vmitől;
избегать / избежать чего-н.	elkerül vmit;
стыдиться кого-чего-н.	szégyell vmit, vkit;
лишать / лишить кого-чего-н.	megfoszt vkit vmitől, vmit;
искать кого-чего-н.	keres vmit, vkit stb.

N^1_n V N^2_d tipusúak /Он мешает нам./

Például:

позволять / позволить кому-чему-н.	megenged vkinek vmit;
помочь / помогать кому-н.	segit vkinek, vkit;
вредить кому-чему-н.	árt vkinek, vminek;
сочувствовать кому-н. чему-н.	rokonszenvez vkivel, vmivel;
льстить кому-чему-н.	hizeleg vkinek, vminek;
завидовать кому-н. чему-н.	irígykedik vkire, irígyel vmit.

N^1_n V N^2_i tipusúak /Он обладал хорошей механической памятью./

Például:

владеть кем-чем-н.	birtokol vmit, vkit;
дирижировать чем-н.	vezényel /dirigál/ vmit;
заведовать чем-н.	vezet vmit;
махать чем-н.	lenget, ráz vmit;
рисковать / рискнуть чем-н.	kockáztat vmit;
командовать чем-н.	vezényel vmit, rendelkezik vmivel.

A közvetett és a közvetlen tárgyas igék csoportja nem különül el élesen egymástól. Jelentős azoknak az igéknek a száma, amelyek mind közvetlen, mind közvetett kiegészítővel állhatnak. Például:

вращать мельничный жёрнов	/forgatja a malomkövet/
вращать глазами	/forgatja a szemét/;
ветер закачал деревья	/a szél megrázta a fákat/
он отрицательно закачал головой.	/tagadóan rázta a fejét/.

Мог бы я рассказать вам немало забавных случаев.	Я ведь совсем не о том хотел рассказать вам. /Ф.Шанта: Двадцать часов/
Nagyon sok mulatságos esetet tudnék mesélni.	De hát nem is ezt akartam én elmondani. /Sánta F.: Husz óra/

A közvetlen tárgyas igék is gyakran vesznek maguk mellé az accusativusi bővítményen kivül más, függő esetben álló bővitményt is. Például:

давать волю воображению	szabadjára engedi képzeletét;
внушать уважение кому-н.	tiszteletet kelt vkiben;
обдать кого-н. презрением	megvetéssel sujt vkit.

A közvetett tárgyas igék magyar nyelvi megfelelői nagyrészt tárgyas igék, de lehetnek határozói bővitmények is.

Полковник Сербиченко уехал на свой наблюдательный пункт и оттуда руководил действиями частей.
/Э.Казакевич: Звезда/

Szerbicsenkó ezredes a megfigyelő pontról irányította az alakulatok tevékenységét.
/E.Kazakevics: Csillag/

Боковым зрением следила за шоссе.

Szemem sarkából az utat figyeltem.

Отец замотал головой.

Az öreg megint a fejét rázta.

Всем, чем только можете, помогайте Красной Армии.

Mindennel, ami tőletek telik, segitsétek a Vörös Hadsereget!

Он только рукой махнул.
/Е.Мухина: Прыжок в тыл врага/

Csak int a kezével.
/E.Muhina: Ugrás az ellenséges vonalak mögé/

Во всяком случае, человеческой жизнью не рисковал бы.

Semmi esetre sem ugy, hogy egy munkás életét kockáztatja.

Ещё бы рад! Теперь я научусь ремеслу. - Какому? -...
/Т.Дери: Ответ/

S az jó neked? Hogyne! mert kitanulok egy mesterséget.
- Mit?...
/Déry T.: Felelet/

Думаю... он не верил и тому, что я на заводе спину гну...

Azt hiszem... nem hitte el azt sem, hogy gyárban dolgozom.

Ну и вредит себе больше, чем что иной навредить мог бы...
/Ф.Шанта: Двадцать часов/

... s többet árt magának, mint akárki is tehetné...
/Sánta F.: Húsz óra/

1.1.5. A tranzitív igékkel egysikba tartozó, de velük szemben álló kategóriát az intranzitív igék csoportja adja. Ez a magyarázata annak, hogy a szakirodalomban az intranzitív igék meghatározása a tranzitív igék meghatározásával párhuzamosan történik, s mint azzal korrelációs viszonyban álló igekategória nyer értelmezést; továbbá a meghatározások általában kiegészülnek az intranzitív igék különböző csoportjainak felsorolásával. "К непереходным глаголам относятся глаголы со значением движения и положения в пространстве,... глаголы, обозначающие физическое и нравственное состояние... глаголы со значением изменения в состоянии." /13/

A tárgyatlan igék olyan cselekvést jelölnek, amely nem irányul külső tárgyra, s ezért jelentésük kifejtéséhez nem kívánják meg a tárgyi kiegészítő jelölését, nem rendelkeznek a tárgyhoz való kötődés tulajdonságával. Szintaktikai jellemzőjük az un. gyenge vonzat ellentétben a tranzitív igék erős vonzatával: "переходные глаголы в целом отличаются от непереходных синтаксическим признаком сочетаемостью с прямым дополнением." /14/

Ehhez hasonlóan határozzák meg a magyar nyelvészetben is az intranzitív igék fogalmát: "A tárgyatlan igék azt fejezik ki, hogy az igével jelölt cselekvés vagy állapot az alanyon kívül másra nem vonatkozik /vonatkozhat/."/15/

Az intranzitív igéket mindkét nyelvben a következő

főbb csoportokra oszthatjuk /e csoportositás nagyrészt egybeesik A.V. Iszacsenkó által adott, illetve az akadémiai nyelvtanban lévő felsorolással/:

- глаголы движения, перемещения:

  идти, ходить, бежать, лететь, скакать, спешить, мчаться, гулять, ступать, бродить;

- mozgást, helyváltoztatást jelentő igék:

  jön, megy, fut, repül, vágtat, siet, robog, sétál, lép, kóborol stb.;

- статальные глаголы:

  сидеть, лежать, стоять, висеть;

- helybenmaradást kifejező igék:

  ül, fekszik, áll, lóg, függ stb.;

- глаголы, обозначающие пребывание в каком-либо состоянии /физическом или психическом/, глаголы со значением изменения в состоянии:

  жить, расти, думать, страдать, болеть, неречничать, гибнуть, покраснеть, пополнеть, осиротеть, зеленеть, созревать, худеть;

- valamilyen fizikai vagy lelkiállapotot, az állapotban bekövetkező változást jelentő igék:

  él, nő, gondolkodik, szenved, betegeskedik, idegeskedik, pusztul, pirosodik, gömbölyödik, elárvul, zöldül, érik, soványodik stb.;

- глаголы звука и оптических восприятий типа:	- a hangadás és a látási észlelet igéi:
кричать, лаять, ахать, шуметь, греметь, звенеть, мелькать, кашлять, икать, харкать.	kiabál, ugat, sóhajt, zug, csillog, köhög, dörög, cseng, csuklik, krákog stb.
Придётся мне завтра идти на завод.	Holnap be kell mennem a gyárba.
Балинт, где ты?... не убегай!	Bálint hol vagy?... el ne csavarogj.
В усадьбе проживает две семьи...	Két család él a házban...
Парк совершенно запущен, все в нем растет и гибнет... /Т.Дери: Ответ/	A park maga gondozatlan, kedvére nő-pusztul benne a növényzet... /Déry T.: Felelet/
Дубы, покрытые молодой листовой, гудели под порывами ветра...	A fiatal lombu tölgyek zugtak a széllökések től.
Его глаза блестели... и прямые льняновые волосы падали ему на лоб. /Э.Казакевич: Звезда/	Szeme ragyogott... egyenesszálu lenszőke haja a homlokába hullott. /E.Kazakevics: Csillag/

1.2. A tranzitív és az intranzitív igék közötti átmenetek

A tranzitív és az intranzitív igék között nincs éles határ, egymásba való átmenetük, vagyis a tranzitívek intranzitívvá válása és viszont, mind az orosz, mind a magyar nyelvben megfigyelhető. E jelenségre a szakirodalmakban nem egyszer történik utalás. Például A.V. Iszacsenkó véleménye szerint: "переходность/непереходность не является постоянным свойством глагола." /16/ Erre utal V.V. Vinogradov megállapítása is: "следует отметить текучесть, зыбкость границ между прямо-переходными, косвенно-переходными и непереходными значениями глаголов." /17/

A magyar nyelv vonatkozásában elég hivatkozni Gombocz Zoltán megállapítására: "Az átható és átnemható igéket nem lehet egymástól szorosan elkülöníteni, hanem számtalan átmenet van közöttük." /18/

1.2.1. Valóban nem lehetséges valamennyi igét a tranzitív, illetve az intranzitív igék csoportjába sorolni. Elég nagy a száma azoknak az igéknek, amelyek szemantikai sajátosságaik következtében mind tranzitív, mind intranzitív használatuak lehetnek.

Igy például a **говорить** uralkodóan tárgyatlan ige. Bizonyos alkalmakkor azonban jelentésének kifejtése ér-

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13.

dekében tárgyat vehet maga mellé.

Торопливо, без остановку говорила она.
/Б.Сергуненко: Настя/

В жизни дюли говорят по очереди. О чём буду я говорить.
/Ю.Нагибин: Как трудно быть учителем/

Ты так говоришь, будто войне конец.
/В.Ажаев: Отпуск между войнами/

Пели песни, говорили трогательные слова, на столах было много всякой еды и вина.
/Е.Руднев: Соперницы/

Не надо только говорить всякие высокие слова и морочить девчонке голову.
/М.Рощин: У нас на Таганке/

Глупости я говорю, ты не слушай.
Ведь я вам не приятные вещи говорю.
/В.Ажаев: Бегство Грезина/

Hasonlóképpen tárgyat vehet maga mellé bizonyos esetekben a **жить** intranzitív ige is.

Бабушка уже три года живёт на пенсию...
/Н.Чуковский: Мост/

Жили мы хорошо, а теперь так мне жить дальше?
/В.Амлинский: Музыка на вокзале/

Павловские жили далеко, на Пигоровской.
/В.Катаев: Отче наш /

Человек всегда живёт свою жизнь, а не чужую и не минует своей судьбы...
/Ю.Нагибин: Почему не стал футболистом/

A fenti igék intranzitív használatban különböző, változatos bövitményekkel egészülhetnek ki; ezzel szemben tranzitív használatban a tárgy köre korlátozott, szűk.

1.2.2. A tranzitív és az intranzitív igék közötti különbség relatív jellege megmutatkozik továbbá abban is, hogy a tárgyas jelentésű igék mellől is elmaradhat a tárgy jelölése. Ezzel kapcsolatban N.N. Csurilova megfigyelései alapján a következőket állapítja meg: "В зависимости от лексико-семантического значения глагола сказуемого и подчиненного ему компонента, от ситуации речи, от коммуникативной установки высказывания различной будет степени "нужности" при этом глаголе-сказуемом словесно выраженного прямого дополнения." /19/

Az, hogy a tárgyas igék jelentős részénél a tárgy jelölése elmaradhat, elsősorban az ige szemantikájának az adottsága. A tárgyas igék egy részének jelentése ugyanis leszűkül, az igei cselekvés viszonylag korlátozott körű tárgyra irányulhat csak, s ezért a nyelvhasználat során ezeket jelölésük nélkül is odaértjük, gondolatban kiegészítjük velük az igét.

Ilyen tárgyas igék például a есть /enni/, пить /inni/, курить /dohányozni/, vagy a готовить /főz/, убирать /takarít/ és a стирать /mos/ ige.

Не пью я и не курю.
- Чего тебе ещё надо?
/Б.Герасимова: Меня нельзя бросить/

Я не пью, денег не тражжирую...
/Ф.Шанта: Двадцать часов/

Мы допивали холодное пиво, которое показалось горьким...
/В.Амлинский: Музыка на вокзале/

Она курила длинные папиросы обсыпая все вокруг себя пеплом.
/Ю.Нагибин: Как трудно быть учителем/

Отец пил с ним коняк и курил турецкие папиросы из розовой бумаги...
/К.Паустовский: Далекие годы/

A fenti mondatok esetében az igei cselekvés jelöletlen tárgya bizonyára szeszes ital, illetve cigaretta-féleség; a tárgy jelölése viszont ennek speciális jellegével indokolt. Az utóbbi esetekben ugyanis a tárgy jelentésköre szűkebb az alaptárgynál /папиросы - турецкие папиросы/.

Az előző igékhez hasonlóan a готовить/приготовить ige is viszonylag jól körülhatárolható bővítménnyel áll tárgyas használatban: урок, доклад, ужин, обед stb. Ezért az utóbbiak jelölése szintén gyakran elmaradhat; például: Мать у меня вкусно готовила.
Ebben a mondatban a jelöletlen tárgyat a cselekvés módjának említése sugallja.

A писать, читать, рисовать /ír, olvas, rajzol/

igék konkrét szemantikájuak, a tárgy jelölése éppen ezért elmaradhat, amikor a cselekvés lefolyására, módjára való koncentráltság dominál a közlésben. Дети во втором классе пишут красиво, разборчиво. /A gyerekek a második osztályban szépen, olvashatóan irnak/.

Ezen igék számát - különösen a magyar nyelvben - megnövelik a földműveléssel kapcsolatos igék, mint szánt, vet, arat, boronál / пахать, сеять, жать/убирать, боронить. Ezen igék mellé nem szükséges kitenni a "földet", vagyis a tárgyat. Ha a tárgyat kitesszük, az általában szűkebb jelentésű az alaptárgynál /pl. tarlót - стерню/.

Ha szántottad, ha arattad, ha kapáltad, egyebet nem láttál belőle...	Ничего другого ты не получал от нее, хоть и пахал её своими руками и засевал и мотыжил...
Vigyed a magadét, hasitsd, a tiedet szántsd, vessed, arasd. /Sánta F.: Húsz óra/	Своё берёшь не чужое - так, бери, паши, засевай, урожай, собирай! /Ф.Шанта: Двадцать часов/

A tárgy jelölése elmarad a tranzitív igék mellől olyankor is, amikor az ismert a szövegkörnyezetből, a szituációból, vagy amikor az igét megelőző szövegrészben az a tárgy, amelyre az igei cselekvés irányul, már előfordult. Például:

И зеркало у тебя в пыли. Хоть бы петерла.
/Г.Семенов: Белая лодка/

Аксюше подарили шоколад. Но пока везли из города, он растаял. Колодца нет. Засыпали конечно.
/М. Коршунов: Я слушаю детство/

А где бабушка? - Спросил он. Так, ты не знаешь, что она умерла. Давно же ты у нас не был! Полгода как схоронили.
/Т.Дери: Ответ/

Hol a mama? - Kérdezte. Nem tudod, hogy meghalt. Hát olyan rég nem voltál itt. Egy féléve, hogy eltemettük.
/Déry T.: Felelet/

1.2.3. Az előzőekben elmondottakon túl a magyar nyelvre jellemző az ige alanyi és tárgyas ragozásának megkülönböztetése, a határozott és a határozatlan tárgy közötti különbségtétel is. Bárczi Géza szerint gondolkodásunk "törekedett élesen megkülönböztetni azt az esetet, amikor a cselekvés eleve meghatározott tárgyra irányul, attól, amikor egyáltalán nincs tárgya cselekvésnek, vagy a tárgy határozatlan." /20/

Arra, hogy a nyelvtani tárgy az alanyhoz hasonlóan morfológiailag is kifejezést nyer, A.A. Sahmatov is felfigyelt: " в некоторых языках категория объекта находит себе выражение, сходное с выражением субъекта, т.е. обнаруживается в присоединяемых к глагольным формам окончаниях соответствующих названию объекта... таковы языки венгерский, мордовский." /21/

Az, hogy a tárgyas igék személyragjai egyben jelölik a tárgyat, amelyre a cselekvés irányul, lehetővé teszi a grammatikai tárgy elhagyását, sőt a szabályok

értelmében, jelölése nem is szükséges. Ebből következően a magyar nyelvben a tárgyas igéknek és a tárgynak a kapcsolata szabadabb, kötetlenebb jellegű, mint az orosz nyelvben. Ezzel kapcsolatosan K.E.Majtyinszkaja megjegyzi: "прямое дополнение опускается в венгерском языке гораздо чаще, чем в русском. Это объясняется возможностью указывать на прямое дополнение посредством личных окончаний." /22/ Szembetűnő ez a jelenség, ha ebben a vonatkozásban összehasonlítjuk a két nyelvet:

Nem bánt senki.	Никто тебя не обижает.
Nem egyszer láttalak már Baraskin századossal.	Тебя с капитаном Барашкиным не раз видел.
Travkin még három napra fogdába küldte.	И Травкин посадил его под арест на трое суток.
/E.Kazakevics: Csillag/	/Э.Казакевич: Звезда/
Öregszik a föld, hül. Kezdik itthagyni a nagy állatok, a nagy fák és a nagy szenvedélyek.	Страдает земля, остывает. Испоины-животные, могучие деревья и большие страсти начинают покидать землю.
Jöttek a gazdag nábobhoz, körüldongták, mint a legyek a mézes fát, megszoktatták a vadá-	Они устремились к знатному набобу, облепили его, как мухи кусок сахара. Они приучили его к охоте, к

szathoz, a kártyához, az iváshoz... /Mikszáth K.: Különös házasság/	картам и вину... /К.Миксат: Странный брак/
Egyszer megölöm - mondta az asszony lihegve.	Когда-нибудь я убью его - задыхаясь прошептала мать.
Nem tudod, Bethlen itt van? Kötve hiszem. Három napja senki sem látja.	Ты не знаешь, здесь ли Бетлен? Сомневаюсь. Уже три дня как его никто не видел.
... ilyen embert nem találsz még egyet. A gyerekek szeretik? /Déry T. Felelet/	Второго такого человека не встретишь. Дети - то любят его? /Т.Дери: Ответ/

A tárgyas és az alanyi ragozás megkülönböztetésével magyarázható az is, hogy az orosz nyelvtől eltérően a magyarban a mozgást jelölő - és más tárgyatlan igék is - állhatnak a tárgy megjelölésével. Például: járja a vidéket, táncot jár, vidám életet él.

Messzire mégy megint. Hát tenéked mindig más utat kell járni?	Опять далеко шагаешь. И что тебя на месте не сидиться?
Miért nem ugatja a kutya őket?	Почему не лаяет на них собака?
Jöttek, s a kutya nem ugatja őket. /Sánta F.: Husz óra/	Они шли, я слышал, но собака не лаяла. /Ф.Шанта: Двадцать часов/

Bálint két hétig járta a várost munka után.
/Déry T.: Felelet/

... az meg nem volt itthon, járta a vidéket, két hétig is nem volt idehaza.
/Sánta F.: Húsz óra/

Две недели ходил по городу Балинт в поисках работы.
/Т.Дери: Ответ/

... а только Йошка дома не было, ездил он где-то, недели две домой не показывался.
/Ф.Шанта: 20 часов/

II.

Az igekötők szerepe az intranzitív igék tranzitívvá válásában

A tranzitív igék számát mind az orosz, mind a magyar nyelvben nagy mértékben növelik az igekötős igék.

Magyar nyelvi vonatkozásban Gombocz Zoltán ezzel kapcsolatban a következőkre hívja fel a figyelmet: "az átható és átnemható igéket nem lehet szorosan elkülöníteni, hanem számtalan átmenet van köztük. Különösen az igekötős átnemható igéket használjuk tárgyasan, mintha az igekötő tárgyassá tenné őket." [23] Minthogy az igekötős tárgyas igék már a régi nyelvemlékekben is szerepelnek /pl. Jókai Kódex/, nem meglepő, hogy régebbi nyelvtanaink is tartalmaznak utalást, hogy az igekötő "általható értelmüvé" teszi az igéket /Molnár Albert: Corpus Grammatica; Debreceni grammatica/.

Hasonlóképpen az orosz nyelvre vonatkozóan a nyelvészek, kezdve Lomonoszovtól, felfigyeltek az igekötők ezen funkciójára. Igy például V.V. Vinogradov, utalva V.I. Dalj, G.P. Pavszkij, N.P. Nyekraszov véleményére,

a következőket állapitja meg: "целый ряд значений у разных приставок неразрывно связан с образованием переходного значения глагола." /24/

2.1. Az orosz és a magyar igekötők főbb jellemzői

Az igekötőknek az intranzitív igék tranzitívvá válásában játszott szerepe mindenekelőtt szemantikai, s ebből adódóan szintaktikai sajátszerüségeikkel kapcsolatos. Ezért tranzitiváló hatásuk elemzése érdekében előljáróban röviden jellemezzük az orosz és a magyar nyelv igekötőinek néhány, a témánk szempontjából lényeges vonását.

2.1.1. Amennyiben vizsgáljuk az igekötők meghatározását, kitűnik, hogy az magába foglalja azon jellemzőiket, hogy önálló szemantikai elemek s az a funkciójuk, hogy modifikálják, determinálják az ige jelentését.

A.V. Iszacsenko az orosz nyelv igekötőit a következőképpen határozza meg: "глагольными приставками признаются только те морфемы, которые обладают самостоятельной семантикой, свободно выделяются на основании семантического анализа глагола, так или иначе детерминируют индивидуальное значение простых глаголов." /25/

E meghatározás alapján az orosz nyelv igekötői a

következők:

в- /во-/, вз- /взо-, вс-/, вы-, до-, за-, из- /изо-, ис-/, на-, над- /надо-/, о- /об-, обо-/, от-/ото-/, пере-, по-, под-, про-, при-, раз- /рас-/, с- /со-/, у-, недо- и низ- /низо-, нис-/.

Ez a felsorolás tartalmazza a mai orosz nyelv szinte valamennyi igekötőjét, melyek igen sok igéhez kapcsolódhatnak, ugyanakkor egy és ugyanazon igéhez is járulhat több igekötő.

A magyar nyelv igekötőinek, mint nyelvi elemeknek a meghatározása az önálló jelentéstartalom, képzőszerü funkció, a jelentésváltoztató funkció mellett az alaki önállóságra is kitér. Ugyanis az orosz nyelvtől eltérően a magyar nyelv igekötői az igétől elváltan, önállóan is szerepelhetnek. "Az igekötő /praefixum verbale/ igével, igenévvel vagy igéből képzett más névszóval többékevésbé szoros egységben használt alapjelentésében valóságos határozószóval rokon szófaj. Alaktani tekintetben is többarcú elem az igekötő. Az egyik szempontból nem önálló szó, hanem vagy alárendelt /határozós/ összetételi előtag, mint felröpül, félrefordit... hangsúlyozási, szórendi szabályok szerint a konkrét használatban akár önálló szóként különváltan is előfordulhat... át van szőve, nézett vissza." /26/

Az alábbi példák érzékeltetik a magyar igekötők alaki önállóságát, szemben az orosz igekötőkkel. A magyarban az igekötő külön is képviselheti az igekötős ige jelentéstartalmát, mig az orosz nyelvben ezt csak szorosan az igével együtt képezheti.

Gyere közelebb! Megnőttél fiam! Meg hát! - mondta Bálint, s végignézett magán.	Ну-ну, погоди ближе! А ты вырос, сынок! Вырос - потвердил Балинт оглядываясь себя.
Már harmadszor csöngettek... Maga kinyitná? Én ki - morogta a fiu.	Звонок прозвонил в третий раз... Вы бы открыли? Открыл бы - мрачно сказал Балинт.
Holnap elmegyünk az Ipartestületbe a szerződést aláirni, hétfőn meg beállsz. Be - kurrogta Bálint -. Be, be, be... /Déry T.: Felelet/	Завтра пойдем в Промышленное объединение, подпишем договор, а в понедельник заступишь. Заступлю! - угрюмо сказал Балинт. Конечно, заступлю. /Т.Дери: Ответ/

A mai magyar nyelv igekötőit két csoportba szokásos sorolni: az "ősi" igekötőkre, mint például meg, el, ki, be, fel, le és a "fiatalabb" keletkezésüekre, mint például alá, át, bele, egybe, félre, hátra, körül, neki, rá, széjjel, vissza stb. Az igekötők teljes felsorolását, eltérően az orosz nyelv igekötőitől,

Mit ír Reich

nyelvtanaink nem adják meg, mert az igekötőkkel párhuzamosan egyes alakok határozó jelentésben is élnek, és mert némely ma is átmeneti szófajúságú /pl.: hátra, előre, tovább stb./.

A két nyelv igekötőinek egyértelmü megfeleltetése nem lehetséges, minthogy nincs közöttük izomorf megfelelés. Egy-egy orosz nyelvi igekötőnek ugyanis általában több magyar jelentése van, és forditva. Ezzel függ össze például az, hogy P.Bunjak, amikor azt bizonygatja, a finnugor nyelv igekötői a különféle szláv nyelvek hatására fejlődtek ki, az egyes magyar igekötőknek több szláv megfelelőjét adja meg: meg - za- és pro; el - pre-, pri-, pro- és do-; ki - vy- és iz-; be - v- és do-; fel - na- és vz-; le - sz-.

Ehhez hasonlóan egy-egy orosz nyelvi igekötőnek is az esetek többségében egynél több magyar megfelelője adható meg; például a "пере" - át, végig, félbe, le, meg, el, túl stb.; a "вы" - ki, meg, le, el stb.

Az igekötők ezen többjelentésüsége következtében az egyes esetekben az igekötős ige is eltérő jelentésárnyalatokat kaphat. Például "переписать" - átír, leír; "пережить" - átél, túlél, leél stb.; "выслушивать" - meghallgat, végighallgat, kihallgat stb.

2.1.2. Az igekötők önálló jelentését történetük magyarázza. A nyelvemlékekre támaszkodva a nyelvészek

bebizonyitották, hogy az igekötők eredetüket tekintve határozószók: "глагольные приставки как и предлоги возникают в отдельных индоевропейских языках из более древних наречий, главным образом локального /местного/ и временного значения. Сливаясь с глаголом они превращались в глагольные префиксы - приставки." /27/

Az igekötők határozószói eredete a magyar nyelv vonatkozásában is érvényes és általánosan elfogadott: "az igekötők eredetükre nézve határozószók, amelyek azonban önállóságukat vesztve szorosabban kapcsolódnak egy-egy igéhez, velük többé-kevésbé szoros összetételt alkotnak." /28/

Az igekötők, mint lexikai jelentéssel rendelkező nyelvi elemek az igéhez kapcsolódva módosítják, megváltoztatják az ige jelentését oly módon, hogy az igekötő jelentése mintegy behatol az igető jelentéstartalmába: "каждая отдельная приставка вносила в значение глагола своё узкое, присуще ей, вытекающая только изеё лексического значения локальное или временное ограничение." /29/ Igy az igekötők a térben és időben szinte korlátlanul átható, lefolyó igei cselekvést a maguk lokális és időbeni jelentésükkel lehatárolják, s leszűkítik a cselekvés lefolyását, valamilyen, a saját jelentésük által jelölt irányba modifikálják azt. O.M.Szokolov is megfogalmazta ezt a következőképpen: "приставки являются уточнителями протекающего процесса, дей-

ствия в плане временных, количественных и пространственных отношений." /30/

Az ige és az igekötő egymáshoz való kötődése jelentésük függvénye. Ebből adódóan egy-egy igéhez nem mindegyik igekötő kapcsolódhat és viszont, egy-egy igekötő nem kötődhet bármely igéhez. "Не все глаголы одинакого способны присоединяться с приставками. Способностью обладают только такие глаголы, которые являются или осознаются как слова, непроизводная основа которых является исконно глагольной, отыменные - образуют приставочные формы очень скупой." /31/ Az igekötő és az igető jelentésének összefüggését O.M. Szokolov is hangsúlyozza: "значение приставки в частности насливается на значение основы, они являются компонентами той сложной семантической структуры слова, которая создается за счёт его составных частей." /32/

2.1.3. A puszta ige és az igekötős ige összevetése alapján A.A. Szpagisz a következőképpen csoportosítja funkciójuk szerint az igekötőket:

1. olyan igekötők, amelyek az igéhez új lexikai jelentést adnak és egyuttal megváltoztatják az ige vidjét; például: идти, дуть, греться /НСВ/ — войти, подуть, перегреться /СВ/; vagy nem változtatják meg, például: дать, кинуть /СВ/ — отдать, выкинуть /СВ/;

2. új szót képző praefixumok, amelyek egyuttal megváltoztatják vagy nem változtatják meg az ige vid-jét; például: быть — забыть;

3. csupán vid-képző praefixumok; például: делать - сделать, таять - растаять, строить - построить. [33]

O.M. Szokolov az igei praefixumokat hat csoportba osztja annak alapján, hogy a praefigált ige a tiszta igéhez viszonyitva milyen változást mutat:

1. új lexikai jelentést adó és vid-változást előidéző igekötők /приехать, перепахать, доработать, добежать/;

2. csak lexikai jelentést adó, az ige szemantikáját megváltoztató praefixumok /дать - выдать, толкнуть - втолкнуть/;

3. az ige jelentését "megerősitő" igekötők, amelyek az ige vid-jét nem változtatják meg /коснуться - докоснуться/ ;

4. az igei praefixum jelentése az igető jelentésével egybeesik, tehát felesleges /шнуровать - зашнуровать/ ;

5. az igei praefixum csupán vid-képző funkciót lát el /сделать, написать, сшить/ ;

6. az igei praefixum mind grammatikai, mind szemantikai vonatkozásban "üres" /горбиться - сугорбиться/. [34]

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13.

A magyar igekötőket funkciójuk alapján J. Soltész Katalin az alábbi tipusokba sorolja:

1. az igekötő a cselekvés irányát jelöli;
2. az igekötő az igei aspektust fejezi ki;
3. az igekötő módosítja az ige jelentését;
4. az igekötő megváltoztatja az ige szintaktikai szerepét;
5. az igekötő az igeképzés eszköze. /35/

Szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy az igekötők fenti funkciói - mind az orosz, mind a magyar igekötőket illetően - nem határolódnak el minden esetben, amint erre megfogalmazóik is utalnak. Figyelembe kell venni továbbá azt is, hogy az igekötő szerepét nemcsak saját jelentése szabja meg, de az ige jelentése is, amelyhez kapcsolódik; valamint az a szövegkörnyezet, amelyben fellép. Az igekötő ennélfogva egyszerre több funkciót is betölthet. Például a "az egész országot bejártam /"исходил всю страну"/ szerkezetben az igekötő egyszerre jelöl irányt, megváltoztatja az ige mondattani szerepét és jelöli az ige aspektusát is.

2.1.4. Témánk szempontjából az igekötőknek az ige jelentésváltozásához, jelentésmódosításához kapcsolódó szerepe a lényeges elsősorban, minthogy álláspontunknak megfelelően a tranzitív és az intranzitív igék megkülönböztetésének alapja az igék szemantikája. Még pontosabban,

az igekötő jelentésmódosító funkciója sem általában érdekes számunkra, hanem az olyan jelentésváltozás, amelynek során az igekötő a puszta - intranzitív - ige jelentését oly módon befolyásolja, változtatja meg, hogy az áthatő, külső tárgyra irányultságú lesz és jelentése kifejtéséhez grammatikai tárgy jelölését kívánja meg, ami megfelel a N^1_n V N^2_a szerkezetnek /amely jelölést egyébként Ju.D. Apreszjantól vettünk át/.

A praefixum jelentésmódosító hatásának természetes következménye, hogy az igekötővel keletkezett tárgy az ige vonzatváltozását eredményezi. Az ige jelentésváltozását kisérő szintaktikai jellemző megváltozása mind a magyar, mind az orosz nyelvben megfigyelhető. Igy az alapige határozói bővítménye a praefigált ige tárgya lesz:

идти по лесу	-	перейти лес
ездить по полям	-	объездить поле

Az ige jelentésváltozását kisérő szerkezeti változást a következő módon jelölhetjük:

$$N^1_n \quad V \quad \begin{matrix} в \\ к \\ по... \end{matrix} \quad N^2_{d,a,i,p} \qquad\qquad N^1_n \quad \begin{matrix} об- \\ про- \\ пере- \end{matrix} V \quad ... \quad N^2_a$$

A magyar mozgást jelentő igék leggyakrabban helyhatározó ragos kiegészítővel állnak: jár az iskolába, az erdőben járt. /Nem ritkán az irány-jelentésű igekötők és a helyhatározó ragok párhuzama áll fenn: bemegy a házba, felmegy az emeletre/. Minthogy az igekötő tárgyassá, kihatóvá teszi az igét, a praefigált ige vonzata megváltozik, a határozós bővítményt tárgyas bővítmény váltja fel: kijárja az iskolát, bejárja az erdőt, körbe járja a várost.

A vonzatváltozás a magyar nyelv egyéb, nem mozgást, helyváltoztatást jelentő igéinél is fennáll. Például: tapsol valakinek/megtapsol valakit, kitapsolja a színészt a függöny elé; nevet valakin/kinevet valakit. Az igekötő ezen szerepével kapcsolatban J.Soltész Katalin a következőket állapítja meg: "az igekötő szintaktikai funkciója gyakran összefonódik jelentés megkülönböztető funkciójával. Az igekötős ige mondatbeli szerepe azért változik meg, mert az igekötő legalább egy árnyalattal módosította az ige jelentését." [36]

Az igekötő jelentésváltoztató és tranzitiváló funkciója egyben lehet vid-változtató is. Az egyes szakirodalmak az igekötőt ilyenkor az igei cselekmény modifikátoraként jelölik meg. "Аффиксы-модификаторы обычно присоединяются к бесприставочным глаголам несовершенного вида, модифицируют значение исходного глагола, часто изменяют вид, непереходные глаголы могут превращаться в переходные." [37]

Ilyen esetekben az igei praefixum - ahogyan erre Iszacsenko utal - a cselekvés lefolyásának egy fázisára, a cselekvés belső jegyeire irányítja a figyelmet, jelöli a különböző cselekvési módokat, mintegy leszűkíti az igei cselekvés szemantikáját.

Sz.V. Kirejeva az igekötőknek "vid-változtató - tranzitiváló" /видотранзитивная/ funkciójáról beszél, megkülönböztetve a tranzitiváló, de a vid szempontjából neutrális funkciótól, amikoris az igekötő tranzitiváló hatását nem kiséri az ige szemléletének megváltozása /például: прыгнуть — перепрыгнуть /СВ/ ; следовать — исследовать /НСВ/ /.

2.1.5. Amint már korábban utaltunk rá, a nyelvészeti szakirodalmak többször megállapították mind az orosz, mind a magyar igekötők tranzitiváló hatását. V.V. Vinogradov ugyanakkor óva int a tulzásoktól, hangsulyozza, hogy nem mindegyik tárgyatlan ige válik az igekötő hatására tárgyassá, s nem minden igei praefixum képes tranzitiváló hatásra. Hivatkozva V.P. Pavszkij álláspontjára, aki szerint az о-, об-, пере-, про-, за-, вы- igekötők teszik cselekvőkké az igéket, maga Vinogradov az igekötők körét bővíti, s ilyen funkció ellátására a вы-, до-, за-, из-, на-, о- /об-/, от-, пере-, про- praefixumokat jelöli meg, a következőképpen indokolva véleményét: "таковы например употреб-

ление приставки вы- для обозначения достижения чего-нибудь посредством действий, выражаемых основою глагола /выработать, высидеть, выиграть/; до- в значении: довести до какого-нибудь предела /доездить, доехать/; за- в значениях: заполучить, а также закрепить, зафиксировать каким действием /зажить, т.е. заработать трудом; зажулить что-нибудь; заиграть пьесу и т.д./; из- для обозначения заполненности, исчерпанности всего предмета, всего пространства каким-нибудь действием /исходить, избегать/; на- для обозначения скопления, приобретения чего-нибудь в результате какова-нибудь действия /наработать, наразбойничать, наиграть, напрясать/; о-, об- в очень разнообразных прямых и переносных значениях /обходить, обработать, объезжать, объегорить, обсказать, обхлопотать, оплакать, оболгать, оклеветать/; от-, пере-, про-, раз- в разных значениях." /38/

N.A. Klepickaja az orosz nyelv kartotéktárát áttanulmányozva megállapítja, hogy leggyakrabban az o-, ob- igekötő, továbbá a вы-, до-, за-, от-, пере-, по-, y- praefixumok játszanak szerepet az intranzitív igék tranzitivvá válásában.

A tranzitiváló igekötők körét Sz.V. Kirejeva határozza meg legtágabban, amely alapján kialakultnak tekinthetjük az orosz nyelv azon igekötőinek körét, amelyek a tárgyatlan igék tárgyassá válásában szerepet játszhatnak:

в-, вз- /взо-, вс- /, вы-, до-, за-, из- /изо-, ис- /, на-, недо-, о- /об-, обо- /, от- /ото- /, пере-, пре-, при-, по-, под-, про-, раз- /разо-, рас- /, с- /со- /, у- .

Tranzitiváló hatásuk mértékét, aktivitásukat tekintve az igekötők nem egyformák. A legproduktívabbaknak közülük az о- /об-, обо- /, про-, пере-, вы-, из- /изо-, ис- /, за-, на- és az от- /ото- / tekinthetők.

A magyar nyelv igekötői közül ilyen funkcióban leggyakrabban a következők szerepelnek: meg, be, ki, fel, le, el, át; vagyis azok, amelyek a cselekvés befejezettségét jelölik, mivel a cselekvés befejezettségénél annak eredménye kerül előtérbe, amit tárgyeset jelöl. Ezért hangsulyozza Hadrovics László: "az eredmény teszi tehát, hogy igekötővel sokkal több tárgyatlan ige válik tárgyassá, mint igekötő nélkül." Történetileg közelítve meg a problémát: "igekötőink eredetileg irányhatározók voltak, s ezt a funkciójukat egy-kettő kivételével megőrizték... a valóságos irányhatározó egyuttal a cselekvés végpontját is jelöli, s ezzel a cselekvést befejezetté teszi." /39/

2.2. Az aktív igekötők tranzitiváló hatása

Az igekötők tranzitiváló hatása érvényesül a mozgást, helyváltoztatást, helybenmaradást, fizikai és szellemi állapotot s egyéb cselekvést jelölő intranzitív igéknél.

2.2.1. Tranzitiváló hatását tekintve a fenti igecsoportnál igen aktív szerepet tölt be az о- /об-, обо- /

igekötő /идти - обойти; ходить - обходить; бегать - обегать/обе́гать; лгать - оболгать; клеветать - оклеветать; думать - обдумать; говорить - оговорить; играть -обыграть stb.

Az o- /об-, обо- / igekötő "körbe", "körül" jelentéssel modifikálja a puszta ige jelentését. A praefigált mozgást jelentő ige először jelenti: valamely dolog, személy körüli mozgást. E jelentésében - amennyiben maga a mozgást jelentő ige is tranzitív volt - a praefigált ige prepoziciós kiegészítőt vesz maga mellé. Például: обвети детей вокруг поляны. Amikor azonban az igekötő intranzitív jelentésű mozgást jelölő igéhez kapcsolódik, azt tárgyassá teszi, s az ige bővitménye - jelölve azt a dolgot /személyt/, amely körül az igei cselekvés lejátszódik, történik - prepozíciós vagy prepozíció nélküli accusatívusi tárgy lehet. Például обойти вокруг озеро/обойти озеро; объехать город, поляну stb.

A tranzitiváló hatást kisérő szerkezeti változást a következőképpen jelölhetjük:

N^1_n V

N^1_n o-/об-/ V N^2_a

N^1_n o-/об-/ V вокруг N^2_g

Пули врага долгое время облетали меня и думал, верил, что это так должно быть... /Е.Носов: Красное вино победы/

Едва Дубровин появился из вагона, его сразу обступили, оттеснив Сергея Кузьмина. /В.Ажаев: Отпуск между войнами/

Утром мы позавтракали овощными конервами. Мимоходом я увидел, что на корне ребята обступили Люську.
/Я.Волчек: Вверх по реке/

Чернота ночи обступала меня. /Б. Сергуненков: Настя/

Я приехал к вам с двумя долларами и объехал эту необыкновенную страну. /К. Паустовский: Разговор с время/

Объездив знакомые места, Сернилин возвращался к себе в штаб... /К. Симонов: Последнее лето/

Az o-/об-, обо-/ igekötővel praefigált ige másodszor jelenti a tárgyat, személyt "megkerülve" végzett mozgást. A "megkerült, körüljárt"/személyt/ dolgot accusativusi tárgy jelöli. /обежать лужу, объехать яму/.

A szerkezeti változás: N^1_n o- /об-/ V N^2_a .

... что-то тихо говорил молодой женщине, старательно обходя грязь на дороге и не выпуская её локтя. /Г.Семенов: Белая лодка/

Управляла лодкой женщина. Она объезжала стороной рыболовецкие бригады, не отзывалась на приветствия рыбаков. /Г.Семенов: Белая лодка/

Жгутов опасливо обошел липу, чтобы цапля не нагадила на голову. /Ю. Нагибин: Как был куплен лес/

Harmadszor az o-/об-, обо-/ igekötővel praefigált ige az alapigével jelölt cselekvés sok, különböző helyen való megfordulását, a cselekvésnek egész sor tárgyra való kiterjedését, az egész tárgy felölelését jelöli. Ez utóbbira gyakran a весь névmás is utal: N^1_n o- /об-/ V [весь] N^2_a .

Базаров несколько минут обегал все дорожки сада, зашел на скотный, на конюшню ... /И.С.Тургенев: Отцы и дети/

Днем я облазил весь город ... /В. Сергуненков: Настя/

Он медленно обошел всю комнату, изучая предметы обстановки. /Э.Казакевич: При свете дня/

Я к тебе собрался - начал Гаврил - сказать хотел - скоро сборщик приедет. Он уже был у Лэпаринова, участки в той стороне все обошел. /А. Белянинов: Рысь/

Az o- /об-, обо-/ igekötő fenti jelentéseinek magyar megfelelői: körül, körbe /1, 2/, illetve be, le, végig /3/. Ezek az igekötők tranzitiválják a tárgyatlan igét. Például:

Она еще три раза обошла вокруг барышни, которая поворачивая щею, застывшим взглядом следила за её шумной прогулкой.../Т.Дери:Ответ/

Még háromszor körüljárta a kisasszonyt, aki nyakát körbejártatva megrettent tekintettel követte hangos sétáját... /Déry T.: Felelet/

На обширные когда-то поляны со всех сторон навступают кустарники, обходя почтительно лишь кое-где ещё сохранившиеся серебристые сосны.

Az egykor hatalmas tisztásokra minden oldalról felnyomult a bozót, körülkerített egy-egy magányos ezüsfenyőt s továbbmaradt.

Балинт подождал немножко... затем спустился, обежал двор, словно собаченка, после двух недельных блужданий обнюхивающая в волнении весь дом.

Bálint egy ideig még várta... azután mint elcsatangolt kutya, amely két hét után haza talál, izgalmában végigszimatolja az egész lakást, körbejárta az udvart.

Вдруг круто повернулся, бросился назад на перон... обежал зал ожидания, распахнула входную дверь. /Т. Дери: Ответ/

Hirtelen megfordult, visszament a váróterembe... végigfutott rajta, feltépte a kijárati ajtót. /Déry T.: Felelet/

Они устремились к знатному набобу, облепили его, как мухи кусок сахара.

Так прошло лето, в планах и надеждах. Перевицкий объехал всех членов суда, шестерых каноников. /К.Миксат: Странный брак/

Заработок солидный - ведь ему пришлось обегать всего-навсего пятьдесят-шестьдесят квартир.

Балинт обошел все стройки в районе проспекта Миклоша Хорти, но его отовсюду гнали. /Т.Дери: Ответ/

Он ведь надумал обойти всю деревню ...

В прошлый раз я обошел все магазины, хотел найти репродукции Гогена ... все ноги сбил. /Ф.Санта: Двадцать часов/

Jöttek a gazdag nábobhoz, körüldongták mint a legyek a mézes fát...

Igy telt el a nyár, tervekkel, reményekkel. Pereviczki bejárta a szentszéki tagokat, hat kanonokot. /Mikszáth K.: Különös házasság/

Tekintélyes kereset volt, mert mindössze ötven-hatvan emeletet kellett megjárnia...

A Horthy Miklós úton és környékén végigjárta valamennyi építkezést; mindenütt elzavarták. /Déry T.: Felelet/

Igy jött ez, tudja énhozzám is. Házról-házra járni a falut.

A múltkor végigjártam minden üzletet, hogy találjak egy Gauguin reprodukciót... lejártam utána a féllábamat. /Sánta F.: Húsz óra/

Az o- /об-/ magyar megfelelőinek: körül, végig stb. tranzitiváló hatásáról példák sokasága tanúskodik:

De a történelem megmarad. És az is mü. Talán a legnagyobb kollektív alkotásunk, ha nem is lehet úgy körüljárni, mint a szobrot...

Mert én tudtam, hogy szobrász leszek - ... és fölkészültem rá, hogy nehéz utat kell végigjárnom. /Mesterházi L.: Férfikor/

Tudományos pályáját a társadalmi és politikai illemszabályok teljes semmibevételével járta meg...

Már nyolc-tíz ember állta körül a zongorát... /Déry T.:Felelet/

Emígy felszerelve elindultam, hogy bejárjam a dús erdei országot, amely felett most már én uralkodtam egyedül.
/Tamási Á.: Ábel a rengetegben/

Ki is mentünk úgy délidőben s körüljártuk az ölfákat.
/Tamási Á.: Ábel a rengetegben/

Az o- /об-, обо- / igekötő tranzitiváló hatását megfigyelhetjük a mozgást jelentő igéken kívül más - különböző jelentésü - intranzitív igéknél is /светить / осветить , лаять/ облаять /. Például:

Собака облаяла прохожих.

Только появление Слепцова сегодня осветило её жизнь ярким дневним светом. /Э.Казакевич: При свете дня/

Вы только этим занимаетесь. Но вы хоть не обхамили его? /Ю. Нагибин: Почему не стал футболистом/

Az o- /об-/ igekötő tranzitiváló hatása megfigyelhető továbbá a közvetett tárgyas igéknél /звонить - обзвонить; служить - обслужить/ és végül azoknál az igéknél is, amelyek alapjelentése mind tranzitiv, mind intranzitiv használatban előfordul /говорить, играть/. Az igekötőknek ez utóbbi igékkel kapcsolatos tranzitiváló hatására vonatkozóan Sz.V. Kirejeva megállapitja: "если же приставки преобразуют в транзитивные те основы, то в этих случаях имеет место усилие или поддержка префиксами значение переходности." /40/

Az o- /об-, обо- / igekötő "körül", "körbe" jelentéssel, illetve a cselekvésnek a tárgy minden oldalról való felölelésével, a cselekvésnek nagy számu tárgyra való kiterjesztésével összefüggő jelentésében tranzitiválja ezek jelentését, aminek következtében az igei vonzat is megváltozik. Az eredetileg közvetett tárgyas ige függő esetben álló kiegészitője helyett accusativusi tárgyeset jelölése szükséges az ige jelentésének kifejtéséhez /звонить кому-н. - обзвонить всех знакомых; служить кем-н., чем-н. - обслужить кого-н., что-н./.

N^1_n V $N^2_{d,i,...}$ N^1_n o-/об-/ V N^2_a

Даже слуги, которые служат тебе лишь в той мере, в какой заставляют тебя служить им.
/Ю.Нагибин: Как был куплен лес/

Она знала, что он лицемер... и всё оставалась с ним, обслуживала его...

Когда подоспела осень, он уже обслуживал покупателей в магазине.
/Т.Дери: Ответ/

Человек думает о чем угодно, и в мыслях имеет порой такое, за...

Он недвижно лежал и думал о прожитой, вернее промелькнувшей жизни... /Ю.Нагибин: Как был куплен лес/

Если бы судили за мысли, едва ли бы кто избежал виселицы. /Ю.Нагибин:Как был куплен лес/

К стати, он всегда считал что женщины лучше мужчин понимают искусство, тоньше и вернее о нем судят.
/В. Ажаев: Бегство Грезина/

С ним хитрить, или как собакой, воспитательную работу вести не надо, все сам понимает.
/Ю.Семенов:Кони и люди/

Обдумать все это, сказать что он сказал, понадобилось много сил./А.Беляников:Рысь/

Советую вам съездить к Забавникову и вместе с ним обдумать конструкцию новых домов. /В.Ажаев:Отпуск между войнами/

Они осуждали меня или хвалили. /А.Сергуненко:Настя/

Но в то же время в душе не осуждал Батюка за этот сегодняшний приезд.

Все-таки решилась, заговорить об этом! Все остальное, наверно, заранее обсудили вдвоем.
/К.Симонов:Последнее лето/

Кого же ты обхитрить-то хочешь? Меня что ли? Меня не обхитришь, куда несчастный.
/Г.Семенов: Белая лодка/

Обольстить женщину - в этом ведь все дело.
/В. Ажаев: Отпуск между войнами/

... не смотрят на все страдания, они найдут и тем самим облагодательствуют человечество и бессмертят свои имена.
/Дубин: Что такое подвиг/

Ж. В. обзвонил по телефону родителей своих избранников, чтобы узнать как относятся к футбольной карьере сына.
/Ю.Нагибин: Почему не стал футболистом/

A tranzitív és intranzitív jelentésben egyaránt használatos puszta ige az igekötő hatására határozottan tranzitív jelentésüvé válik, amit rendszerint az ige vid-változása kísér.
/НСВ ⟶ СВ/ /играть во что-н. / обыграть кого-н./

Он видел противника, которого надо обыграть, и только.
/Ю. Нагибин: Почему не стал футболистом/

Я всех их обыграл в карты и всех перепил.
/В.Ажаев: Бегство Грезина/

Бескрайняя - бескрайняя, слабо обжитая земля.
/А.Кузнецов: Биение жизни/

И я тебя прошу, ты наших ребят зря не оговаривай.

Но, наверно, бой вообще трудно описать близко к истине.
/К.Симонов: Последнее лето/

Миновав ворота аэропорта, следуя заранее продуманной схеме, машины описали полукруг и выстроились вдоль бетонной полосы.
/Самолёт терпит аварию. = Спутник/

2.2.2. A nepe- igekötő "át", "keresztül" jelentésével a puszta igéhez kapcsolódva modifikálja annak jelentését. Az intranzitív jelentésü mozgást, helyváltoztatást, helybenmaradást, fizikai és szellemi cselekvést jelölő igéket tranzitívvá teheti /бежать - перебежать, ехать - переехать, лететь - перелететь, плыть - переплыть, ступить - переступить; страдать - перестрадать, хитрить - перехитрить, молчать - перемолчать и т.д./

A mozgást jelentő igékhez kapcsolódva a nepe- igekötő a maga lokális jelentésével a tér egyik pontjáról egy másik pontjába /objektumába/ jutást fejezi ki. A két objektum vagy a tér két pontja közötti szakaszt jelölő kiegészítő tárgyesetben áll. Például: переступить порог;перейти улицу,границу stb. A praefigált ige állhat " через" prepozíciós tárggyal is. A bővítmény az alapjelentésben is tranzitív igéknél mindíg prepozíciós /перебросить мяч через сетку/.

A tranzitiváló hatást kísérő szerkezeti változást a következőképpen jelölhetjük:

N^1_n V — N^1_n пере V — N^2_a

N^1_n пере V через N^2_a

И когда я было совсем очаяся, как то сразу словно луч света в ночи, вспыхнула идея: перейти реку подо льдом и внезапно атаковать противника. /А.Головин: Подвиг/

Пришлось раздеваться до пояса... несколько раз переходить реку туда и обратно с грузом на плечах. /И. Забигин: Без свидетелей/

Петров взял деньги, в неположенном месте перебежал улицу и скрылся от свистка дружинника в магазине. /Ю. Нагибин: Где-то возле консерватории/

Когда переезжаешь ее в деревне с тем же названием на Старо-Калужском шоссе по высокому бетонному месту, кажется, что река хоть куда... /Ю.Нагибин: Выстрел/

А уж в степь зашла ты, Русь далеко!/Перевал давно переступили. /Слово о Полку Игореве/

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13.

С того дня как я переступил порог университета, в мою жизнь вошло самое главное... /Н.Дубинин: Что такое подвиг/

Все мое время к вашим услугам - ответил Базаров, у которого что-то побежало по улицу, как только Павел Петрович переступил порог. /И.С. Тургенев: Отцы и дети/

К такому перевалу и подойти-то нельзя, не то что его перейти. /Н. Тихонов: Мамисон/

Он продолжал придерживать за руку Синцова, хотя уже перешли улицу и снова зашагали по тротуару. /К.Симонов: Последнее лето/

A пере- igekötővel praefigált ige fenti jelentésében átvitt értelemben is használatos.

Ну, а если её дорогу перешел дурной и пустой человек? /В. Ажаев: Бесконечное свидание/

Но Синцов все же переступил через эту трудность...

Да, есть привычки, через которые не сразу перешагнешь. /К.Симонов: Последнее лето/

A пере- igekötő fentebb leírt jelentésének magyar megfelelői az át, ritkábban a meg igekötők. Ezek tranzitiváló hatása is nyomonkövethető. Például: átugrotta a patakot, átúszta a Dunát, átfutja az újságot stb. Ily módon a mozgást,helyváltoztatást jelentő magyar nyelvi igék, az orosz nyelvi igékhez hasonlóan, a fenti igekötővel is tárgyas értelmüvé válhatnak, amit a tárgy megjelölése kísér. Ezzel a jelenséggel kapcsolatban állapítja meg Hadrovics László: "A mozgást jelentő igék, mint jár, fut, irányhatározókkal és igekötőkkel olyan

tárgyat vehetnek maguk mellé, amely a cselekvés hatósugarát, kiterjedésének egészét jelöli: bejárja a határt... a térbeli mozgásról ez a használat átterelődhet az idő síkjára - elcsavarogja az időt - és más vonatkozásokra is." /41/

Kétfelől a terasz korlátjait, székeit átugorva, ide igyekeztek azok, akiket a szomszédos mellékutcából a rendőrök üldözőbe vette. /Déry T.: Felelet/

Jónást a cet: - magába zárt a test / ez az esetlen állat, / átúszta velem a tiszta óceánokat.
/Váci M.: Százhúszat verő szív/

Ott megmászták a hófalat, és talpukra deszkadarabot erősítettek. /Illés Béla: Honfoglalás/

A пере- és magyar megfelelői tranzitiváló hatását jól illusztrálják az alábbi mondatok is:

Проспект Липота он пересекал редко, в Буде побывал за всю жизнь дважды.	A Lipót körútat ritkán lépte át, Budán mindössze kétszer volt életében.
Переступая порог спальни, профессор впервые был оглушен сознанием,что у него есть ребенок. /Т.Дери: Ответ/	Mialatt átlépte a küszöböt, ébredt rá először arra, hogy gyereke van. /Déry T.: Felelet/

Máskor az igekötő irányhatározói jellege dominál, a cselekvés nem befejezett, így az igekötő csupán a cselekvés irányát jelzi valamin át, határozói bővítménye van, ugyanakkor az orosz igekötő tranzitiváló szerepe érvényesül.

Они быстро перебежали рощу, очутились на уграу...	Gyorsan átvágtak egy erdőcskén, beértek egy rétre, majd...

Перескочив широкую прогалину Аниканов увидел посеревшее лицо Голубя...

Amint átszökellt egy tágas tisztásra, amikor meglátta Galamb szürke arcát...

На третьи сутки Звезда заговорила - вероятно после того, как Травкин перешёл фронт.

Harmadik napon megszólalt a Csillag másodszor azóta, hogy Travkinék átmentek a fronton.

... потом повернули и переехали речку к своим, значит убрались.
/Э.Казакевич: Звезда/

... aztán megfordultak és átkeltek a tavon, egyszóval eltakarodtak.
/E.Kazakevics: Csillag/

... вошёл в воду и, гребя одной рукой, переплыл речку, не замочив оружия.
/К.Симонов: Последнее лето/

... belépett va vízbe, és félkézzel csapkodva átúszott a kis folyón, anélkül, hogy a fegyvert bevizezte volna.
/K.Szimonov: Utolsó nyár/

Я пять ручейков перешла, только на шестом повернула внизу.
/Е.Мухина: Прыжок в тыл врага/

Öt patakon keltem át, csak a hatodiknál ereszkedtem lefelé.
/E.Muhina: Ugrás az ellenség hátországába/

A nepe- igekötő tranzitiváló hatása érvényesül a mozgást jelentő igéken kívül más, intranzitív jelentésü igéknél is.

Igy ez a hatás megfigyelhető a helybenmaradást, állapotot kifejező igéknél is. Például: стоять - перестоять, лежать - перележать, страдать - перестрадать stb. A praefigált ige valamilyen állapotot, érzés, akadály leküzdését,

bizonyos élmény átélését, gyakran erkölcsi győzelmet fejez ki. Az ige bővítményét tárgyeset jelöli.

Услышишь обстрел - проскакивай, лучше в кювете перележи, целей будешь.
/К. Симонов: Последнее лето/

... которого уважал и больно переживал его потерю.
/К. Симонов: Последнее лето/

По лицу Кирпичникова видно было, что он тяжело переживает случившееся.
/К. Симонов: Последнее лето/

За эти три месяцы я пережил острейшее увлечение географией... . На несколько минут, удивительно долгих и емких, я уже в яви переживал очерование нашей встречи, слушал отзвук её голоса...
/Ю. Нагибин: Как трудно быть учителем/

Слишком свежа была потеря, которую пережили мы все, а Надежда Константиновна - больше других.
/А. Глебов: Правдоха/

Семён убеждается, что жить без колонии он не может и возвращается в неё. Но он мучительно переживает свой уход из колонии.
/А. Макаренко: Педагогическая поэма/

И он испытывает такое чувство, какое переживает солдат, попав после госпиталя не свою родную часть.
/В. Кожевников/

Нехороший вечер пережила я вчера.
/В. Сергуненков: Настя/

Он знал... что если не сделать всего этого, то в насквозь промокшей одежде им не пережить метельной ночи.
/И.Забегин: Без свидетеля/

Мы и сами видели как переживал Михай утрату рук.
/Е. Носов: Красное вино победы/

Люди не могли наедение, в своих домах, переживать эту радость и поэтому, должно быть, устремились сюда...
/Е. Носов: Красное вино победы/

Война, брат, переживать надо - говорил между тем спутник.
/В. Солоухев: Каравай заварного хлеба/

Ebben a jelentésben a nepe- igekötő magyar nyelvi megfelelőinek köre kibővül: az át, végig, ki, túl, el igekötőkre.

Подождите друзья, ещё вас переживу.
/Э.Казакевич: Звезда/

Várjatok csak cimborák, még benneteket is túléllek.
/E.Kazakevics: Csillag/

Вспомнишь все,что пережили, и удивляешься людям: как все же выстояли тогда?

Visszaemlékszel mindarra, ami volt, és csodálkozol a katonákon: hogy álltak helyt akkor?

Снова пришлось переживать то,от чего уже отвык.
/К. Симонов: Последнее лето/

Ujra végig kellett csinálnod azt, amitől elszoktál.
/K. Szimonov: Utolsó nyár/

... его уже арестовали, все продолжал проситься обратно в роту - рана, мол, небольшая, он её на ногах переходит.
/К. Симонов: Последнее лето/

... egyre csak azt kérte, engedjék vissza századához - nem nagy a seb, mondta, lába elviseli.
/K. Szimonov: Utolsó nyár/

A nepe- igekötő ezen jelentése gyakran szinonim a вы- és про- igekötők megfelelő jelentésével.

В его памяти все прожитое и пережитое за три года войны было нанесено на карты. /К. Симонов: Последнее лето/	Emlékezetében mind az, amit a háború három éve alatt átélt és átvészelt, rá volt vezetve a térképekre. /K. Szimonov: Utolsá nyár/

A nepe- igekötő tranzitiváló hatása érvényesül a beszéd igéinél is. Ilyenkor a praefigált ige az igei cselekvés túlzott voltát, hangsúlyozott jellegét fejezi ki / перекричать толпу, всех; дети старались перекричать друг друга/

Az igekötő a cselekvés lefolyását módosítja oly módon, hogy a praefigált ige cselekvése egy másik cselekvést lezár, illetve túllép időben.

Он перемолчал ее шутку с неподвижным выражением... /К. Симонов: Последнее лето/	Szerpelin mozdulatlan arckifejezéssel elengedte a füle mellett ezt a tréfás megjegyzést... /K.Szimonov: Utolsó nyár/

Как перед наступлением растянул ногу, так и не прошла, перетерпливал. /К. Симонов: Последнее лето/

A nepe- igekötő tranzitiválja a fizikai és a szellemi cselekvés igéit is. Például: мудрить - перемудрить, лукавить - перелукавить, плутовать - переплутовать, хитрить - перехитрить, думать - передумать, работать - переработать кого-что и./

Как же так не дашься?... Перехитрю их!
/К. Симонов: Последнее лето/

Я боюсь перетрудить ногу.
/Ю. Нагибин: Машинистка живет на шестом этаже/

Какие мы комсомольцы, если не сможем одну такую переработать.
/Я. Волек: Вверх по реки/

Az állapotot kifejező igékhez kapcsolódva, a nepe- igekötővel praefigált ige gyakran azt jelzi, hogy az igével jelölt állapot egy bizonyos időszakaszt ölel fel. Például: зимовать - перезимовать, ночевать-переночевать. Az ige jelentés-módosulását vid-változás kíséri /НСВ⟶ СВ/. Az időtartamot tárgyeset jelöli. Передремать ночку /Словарь Ушакова/

Z.A, Zemszkája megjegyzi, hogy az időtartam jelzése gyakran elmarad. " При глаголах ..., образованных от имен существительных, обозначающих какой-нибудь отрезок времени, не бывает дополнения, которое указывает, какое время длится действие. Демин переночевал на складе."/42/ Намерение было обернуться до приезда Батюка; переночевать поблизости от передовой, в полку...
/К. Симонов: Последнее лето/

A nepe- igekötővel praefigált ige a cselekvés nagyszámú tárgyra való egymás utáni kiterjedését jelölve is tranzitív hatású. E funkciójával kapcsolatban Sz.V. Kirejeva megjegyzi: " оттенок поочереднего охвата действием большого количества объектов появлялся у приставки передавно." /43/ Például : переплавать все моря, переходить все окрестности bejárja az egész környékét
перебороть всех соперников sorra legyőzi minden vetélytársát

2.2. 3. A npo- igekötő tranzitiváló hatását nagy számú példa igazolja.

A npo- igekötővel praefigált ige a cselekvés bizonyos időszakra, időtartamra való lehatárolódását, az időtartam igei cselekvéssel való kitöltését jelenti. Ilyen jelentésben a npo- igekötő tranzitív jelentést ad a különböző intranzitív igéknek:

a mozgást, helyváltoztatást jelentő igéknek: ездить - проездить, бегать - пробегать, гулять - прогулять ;

a helybenmaradás igéinek: сидеть - просидеть, лежать - пролежать ;

az állapotot kifejező igéknek: спать - проспать, жить - прожить, голодать - проголодать, кашлять - прокашлять всю ночь ;

az egyéb szellemi és fizikai tevékenységet jelentő igéknek: дежурить - продежурить, болтать проболтать, спорить - проспорить, шептать - прошептать stb.

Az említett jelentésben a npo- igekötővel praefigált ige jelentésének kifejtéséhez az időtartamot jelölő határozói értékü tárgyon kívül - всю ночь, весь вечер, все лето - egyéb bővítményt is felvehet.

Az igei jelentésváltozást rendszerint vid-változás kíséri /НСВ ⟶ СВ/.

A npo- igekötő tranzitiváló hatását kísérő szerkezeti

SZTK Kiskelsberg Könyvtár SZEGED 13.

változást a következő módon fejezhetjük ki:

N_n^1 V N_n^1 про- V N_a^2

Все повеселили. Пройти такой передний край, а затем начиненные немцами леса, и потом связаться по радио...
/Э.Казакевич: Звезда/

Пройдя километров десять саперы увидели быстро прибежающиеся с запада фигуры трёх всадников.
/Э. Казакевич: Звезда/

Они беседовали, не замечая ритмичного перестука колес. Проскочили мост...
/В. Ажаев: Отпуск между войнами/

Ах Москва, Москва! Что за город! Всю землю пройдешь - луше нету!
/Н. Рощин: У нас на Таганке/

Так он прошел всю Кировскую улицу и вышел на площадь Дзержинского.
/Э. Казакевич: При свете дня/

За ночь при его способностях можно весь курс пройти.
/В. Амлинский: Музыка на вокзале/

Но он всё-таки ловко прошёл два круга.

Я прошел наш пустинный переулок, и вышел на большую улицу...
/Л.Н. Толстой: После бала/

Я просидела у этого чистильщика туфель всю ночь и вышел утром, когда всходило солнце.
/К.Паустовский: Королева Голландская/

После работы я пошел вместе с Мальцевым к нему на квартиру, и мы вместе с ним просидели весь вечер и всю ночь.
/А. Платонов: Машинист/

В первый раз увидал Нехлюдов Катюшу тогда, когда он на третьем курсе университета, готовя свое сочинение о земельной собственности, прожил лето у своих тетушек.
/Л.Н. Толстой: Воскресение/

Так я прожил десят лет и не заметил, как они прошли.
/М. Шолохов: Судьба человека/

В 55-ом году он повоз сына в университет; прожил с ним три зимы в Петербурге.
/И.С. Тургенев: Отцы и дети/

Сама я бездарно прожила свою женскую жизнь.
/В. Герасимов: Меня нельзя бросить/

Вот кто бы взялся сосчитать сколько он троп прожил в тайге за пятьдесять лет...
/А. Беляников: Рысь/

Она прожила долгую жизнь и чуть не до последних дней работала в школе.
/Ю. Нагибин: Как трудно быть учителем/

Может быть ты хочешь, чтобы твоя дочь прожила свою жизнь ярче и интереснее, чем ты, и это тебя утешит.
/А. Глебов: Правдоха/

Боже мой, как чудовишно прожил я свою молодость.
/Ю. Нагибин: Машинистка живет на шестом этаже/

Провоевав большую часть войны минометчиком, Никулин верил в свое оружие...
/К. Симонов: Последнее лето/

A про- igekötő ezen jelentésének magyar nyelvi megfelelői az át, végig, vagy az el /az utóbbi gyakran képzőkkel együtt/:

проболеть всю осень - átbetegeskedte az őszt
пропьянствовать всю ночь - átdorbézolta az egész éjszakát
протанцевать вечер - végigtáncolta az estét
просидеть полдень - félnapot elüldögél stb.

A mozgást jelölő igék esetén a magyar megfelelők gyakran az át, végig igekötők helyett határozós bővítménnyel állnak, vagy az ige tárgyas ragozású lesz.

Выходит, я проспала два дня - поговорил профессор.
/Т.Дери: Ответ/

Eszerint én két napot aludtam át - mondta a professzor.
/Déry T.: Felelet

Неужели я проспала артобстрел и налёты нашей авиации?
/Е. Мухина: Прыжок в тыл врага/

Csak nem aludtam át tüzérségünk ágyútüzét és légierőnk támadását?
/E. Muhina: Ugrás az ellenséges vonalak mögé/

Мне тридцать один год, девять лет из них я просидел в нашей тюрьме.

Harmincegy éves vagyok, és kilenc évet voltam a börtönökben.

Кстати, мы уже прошли больше половины пути...
/Ф.Санта 20 часов/

Egyébként kevesebbet kell már mennünk, mint amennyit jöttünk.
/Sánta F.: Húsz óra/

Везде и во всём он прошел лишь половину того пути, какой должен был бы пройти соответственно отпущенным ему силам.
/Т.Дери: Ответ/

Mindenütt félakkora utat tett csak meg, mint amennyire az ereje kötelezte.
/Déry T.: Felelet/

Быстро пройдя реку, они в тени ее западного берега снова остановились.
/Э.Казакевич: Звезда/

Sietve átgázoltak, aztán a nyugati part árnyékában ismét megálltak.
/E. Kazakevics: Csillag/

Проехали станцию Воскресенская, которую он брал на третий день наступления...
/К.Симонов:Последнее лето/

Elhagyták Voszkreszenszk állomást, amelyet a támadás harmadik napján foglaltak el...
/K.Szimonov: Utolsó nyár/

Проехали Кресты, где в последние дни немецкого наступления на Москву он принимал дивизию.
/К.Симонов:Последнее лето/

Átrobogtak Kresztin, ahol a Moszkva elleni német támadás utolsó napjaiban átvette a hadosztályt.
/K.Szimonov: Utolsó nyár/

А сейчас, когда Серпилин доложил ему последние данные о продвижении Кирпичникова, который за день уже прошёл двадцать вёрст и...
/К.Симонов:Последнее лето/

Most pedig, amikor Szerpilin jelentette neki Kirpicsnyikov előrenyomulásának legutóbbi adatait - aki egy nap alatt már húsz versztát tett meg...
/K.Szimonov: Utolsó nyár/

Оставив "виллис" на дороге, прошёл триста шагов до овражка, где у него тогда, в первый день, был первый перепаханный потом бомбами командный пункт.
/К.Симонов:Последнее лето/

Az úton hagyva a Willist, háromszáz lépést ment a kis vízmosásig, ahol akkor, az első napon, az első, később bombákkal felszántott parancsnoki pontja volt.
/K. Szimonov: Utolsó nyár/

A про- igekötővel praefigált mozgást, vagy egyéb cselekvést, állapotot jelölő ige jelentheti a cselekvés elhibázását, elmulasztását is. Az igekötő tranzitiváló ha-

hatása ebben az esetben is megfigyelhető.

Гром мы поехали - объяснил Кочегар. Гром всегда бьёт. Пока он ударил, мы же прочь его пролетели.
/А.Платонов: Машинист/

Значит, мы прошли жёлтый светофор, а затем и красный и вероятно, не один предупредительный сигнал путевых обходчиков.
/А. Платонов: Машинист/

Серёжа никогда не врал. Если прогуливал занятия, то не пытался защититься липовой справкой по болезни.
/Ю. Нагибин: Почему не стал футболистом/

Лифт всякий раз промахивал остановку, и старуха, дернув за мелкий штырь, осаживала назад...
/Ю.Нагибин: Ты будешь жить/

... однако из почтения к барону он счел за лучшее проглотать злость.
/Т.Дери: Ответ/

... был доволен, что Львов позвонил ему, сам, проглотил вчерашнюю пилюлю.
/К.Симонов: Последнее лето/

... örült, hogy Lvov felhívta, lenyelte a tegnapi pirulát.
/K.Szimonov: Utolsó nyár/

Лысина министра побагровела, однако из почтения к барону он счел за лучшее проглотить злость.
/Т. Дери: Ответ/

A miniszter feje elvörösödött, de a báróra való tekintettel lenyelte dühét.
/Déry T.: Felelet/

A про- igekötő fentebb vázolt jelentésében a közvetett tárgyas igékhez kapcsolódva is érvényesíti a tranzitiváló hatását: верить/проверить, служить/прослужить,прослуживать stb. Az ige jelentését ebben az esetben is tárgyesetes bővítmény kíséri:

N^1_n V $N^2_{d,i,...}$	N^1_n про- V N^2_a
Кому из этих слихов верить? /В.Астфьев: Еловая ветка/	Профессора Фракаша Шайку, проверив документы, отпустили. /Т. Дери: Ответ/
Ты уже умная, я же в тебя верю. /А я в себя не верю - сказала она и вздохнула. /В.Амлинский:Музыка на вокзале/	Синцов присел на лавлчку и выходя из аллеи,растегнул полевую сумку, проверил еще раз всё. /К.Симонов: Последнее лето/
Я верю в людей, как в силу красок. /Б.Сергуненков: Настя/	Наверно, решил лишний раз поднять по тревоге, проверить мою боевую готовность. /К.Симонов: Последнее лето/
	А в тихомолку читал немецкие документы, проверял свои знания. /К.Симонов: Последнее лето/
С тех пор я следил за ней.	Дальнейшая судьба насильников осталась нам неизвестной, не проследили... /А.Глебов: Правдоха/

Когда служил в Московском военном округе...
/К.Симонов:Последнее лето/

Он был статистиком и прослужил почти всю жизнь на разных железных дорогах.
/К.Паустовский: Далёкие годы/

Прослужив четверть века в строю, уже трудно представить себя в какую-то другой роли...
/К.Симонов: Последнее лето/

2.2.4. A **вы**- igekötő lokális jelentésével igen sok igéhez kapcsolódik. Tranzitiváló hatásá azonban nem annyira az alapvető - lokális - jelentésével függ össze, hanem azon szementikai tartalmával, amikoris a praefigált ige a cselekvés eredményes voltát, a tárgyak, dolgok cselekvéssel való kimerítését, cselekvéssel történő megvalósulását jelenti.

Ebben a jelentésében a **вы** - igekötő csak ritkán kötődik mozgást, helyváltoztatást jelentő igékhez; ha azonban kapcsolódik ezekhez, akkor a praefigált ige jelentése a tér adott részének az igei cselekvéssel való kitöltése. A **вы**- igekötő ezen szerepét gyakran a vele szinonim jelentésü **из**- igekötő veszi át; például: **все места выходил / все места исходил.**

Másfelől, amint Zemszkája megállapítja "... **их употребление затрудняется наличием омонимов, где приставка вы- обладает другим значением, более употребительным: выходить ребенка/ выездить лошадь".** [44]

Он знал: что бы там ни было, Бойко вышагивает свои пятнадцать минут перед сном.
/К.Симонов:Последнее лето/

Tudta: akármi legyen is,Bojkó elvtárs kisétálja a maga tizenöt percét.
/K.Szimonov: Utolsó nyár/

Тренировку за тренировкой он высиживал в зале ЦСК. Он изучил мои тренировки, мой характер, мои слабости.
/Ю.Власов: Справедливость силы/

A **вы-** igekötő azonban a cselekvés eredményességét, teljességét kifejező jelentésében gyakran kapcsolódik a különböző fizikai, szellemi cselekvést és állapotot jelentő igékhez: **выверить, выговорить, выгресит, выдумать, выкашлять, вытерпеть, выхлопатать, выслужить.**
Az ilyen típusú igéknél ennélfogva a **вы-** igekötő tranzitiváló hatása nyomonkövethető.

Az igei jelentésváltozást szerkezeti változás kíséri:

N^1_n V N^1_n вы-V N^2_a

Этот несчастный, мокрый, едва живой котенок приблудился на участок неизвестно откуда, и Вахрушев с меха ради выходил его; котенок очень к нему привязался.
/А. Кузнецов: Биение жизни/

... выхлопотал ему пропуск для поездки в Москву и послал за ним...
/К. Симонов: Последнее лето/

А я вчера изматалгя вконец, пока две тысячи форинтов в банке выхлопотал...
/Ф. Шанта: 20 часов/

Он чувствовал, что выхаркивает из себя остатку жизни, и явственно ощущал ...
/В. Астафьев: Еловая ветка/

А я, знаете ли, завзятый кирульщик - по сорок-пятьдесять сигарет в день выкуриваю.
/Т. Дери: Ответ/

вы – от

A fenti jelentéseinek használatában a **вы-** igekötő magyar megfelelői a ki, ritkábban a meg és az el. Ezek tranzitiváló hatása számtalan igéhez kapcsolódva érvényesül. A tranzitívvá válást rendszerint perfektizálódás kíséri. A ki /meg, el/ igekötőkkel praefigált ige jelöli a cselekvés eredményességét: kinyomoz valamit - **выследить кого-что;** kiáll vmit - **выстоять /вытерпеть/ что-н.** ; a cselekvés megszünését, a cselekvéssel való kielégülést: kialussza magát - **выспаться** ; kisír vmit - **выплакать** ; a cselekvés elhibázását: kikotyog / elkotyog vmit, elszólja magát - **выболтать что-н.** stb. Gyakran alig van eltérés a ki és a meg igekötővel praefigált ige jelentése között: kiérdemel vmit - megérdemel vmit - **заслужить что-н.**

Amikor emígy kimulattuk magunkat, Gáspár bácsi ismét magához vett engem.
/Tamási Á.: Ábel Amerikában/

S vasárnap sem jöttünk haza, hanem egy éplábú patikusnál kipihentük magunkat.
/Tamási Á.: Ábel a rengetegben/

Engem azonban az a sok minden, amit a nap folyamán láttam, úgy kifárasztottak.
/Tamási Á.: Ábel a rengetegben/

Az egyetlen ember volt, akit a tanár önmagánál többre tartott, s akinek a halálát tíz év óta nem heverte ki.
/Déry T.: Felelet/

Az alábbi példák is illusztrálják a **вы-** ki igekötő tranzitiváló hatását, amikor a praefigált ige jelentésének

kifejtéséhez tárgyesetes bővítményt vesz fel.

На то ты и мужщина, на то ты солдат, чтобы все вытерпеть, все снести, если к этому нужна позвала.
/М.Шолохов:Судьба человека/

Azért férfi a férfi, azért katona a katona, hogy türjön és elviseljen mindent, ha úgy kívánja a szükség.
/M. Solohov: Emberi sors/

Какие же это плечи нашим женщинам и детишкам надо было иметь, чтобы под такой тяжестью не согнуться. А вот не согнулись. Выстояли...
/М.Шолохов:Судьба человека/

Milyen válluk kellett hogy legyen asszonyainknak és gyermekeinknek, hogy össze ne rogyjanak ilyen súlyos teher alatt. Márpedig nem rogytak össze, megállták a sarat.
/M. Solohov: Emberi sors/

Поезжай к матери сынок - вздохнула тётя Луйза -, она небось все глаза из-за тебя выплакала.
/Т.Дери: Ответ/

Eridj haza az anyádhoz - mondta Lujza néni, mert már kisírja a szemét utánad.
/Déry T.: Felelet

Я теперь, после того как узнала, больше ни грамма водки не выпью, ни одной папиросы в жизни не выкурю.
/К.Симонов:Последнее лето/

Amióta megtudtam, többé egy csepp vodkát nem iszom, egyetlen cigarettát nem szívok el életemben.
/K. Szimonov: Utolsá nyár/

В воскресенье людей из постели вытряхнуть потрудней, чем в понедельник с заводов.
/Т.Дери: Ответ/

Vasárnap reggel nehezebb kiugratni az embereket az ágyból, mint hétfőn az üzemből.
/Déry T.: Felelet/

A **вы-** igekötő tranzitiváló hatása érvényesül a közvetett tárgyas igéknél is; noha ezek száma nem jelentős, továbbá azoknál az igéknél is, melyek mind tranzitív, mind intranzitív használatúak: **следить за кем-чем / выследить что; думать о ком-чем-н. / выдумать что; играть / выиграть что.**

N^1_n V /**за-**/ N^2_i N^1_n **вы-** V N^2_a

следить за мыслями;
следить за ходом дел;
следить за детьми;

Следить больше было не за чем.

Я больше всего следил за его ногами...

... решили наконец выследить рысь, которая поселилась на промыслом участке.

Сынок, - позвал Иона - ты приметел, кого я - кого выслеживал сегодня.
/А.Беляников: Рысь/

Мне и в голову не приходило выслеживать её.
/Ю.Нагибин: Как трудно быть учителем/

Мне было около одиннадцати, когда выслеживал Марию Владимировну.
/Ю.Нагибин: Как трудно быть учителем/

То, о чем думали и раньше, особенно вчера и сегодня, теперь было изложено как прямое требование: стремительно преследовать немцев всеми наличными силами, обходя их оперные пункты, нигде не задерживаясь, выигрывая время и пространство,

Az, amire korábban is gondoltak már, de különösen tegnap és ma, egyenes követelményként szerepelt benne: lendületesen kövessék a németeket, minden meglévő erővel, megkerülve a támaszpontjaikat, sehol meg nem állva, időt és t eret nyerve, vonuljanak előre a Berezinához, és miután át-

Идти вперед, к Березине,	Keltek rajta, haladjanak tovább
а после ее форсирования	Minszk felé.
к Минску.	/K.Szimonov: Utolsó nyár/
/К.Симонов:Последнее лето/	

2.2.5. A főleg lokális jelentésü **от -** igekötő igen sok igéhez kapcsolódhat. Alapjelentésében a cselekvés valamitől, valakitől való eltávolodását jelenti /**отошел от стени; отплыл от берега** stb. Ilyen jelentésében tranzitiváló hatása nem érvényesül.

A mozgást, helyváltoztatást jelentő igékhez kapcsolódva átvitt értelemben, absztrakt jelentésben tárgyassá teheti azokat /**отходить больного ~ вылечить больного/.**

Másrészt a mozgást, helybenmaradást, fizikai és szellemi cselekvést, állapotot jelentő igékhez kapcsolódva, módosítja azok jelentését: a cselekvés megszünését, abbamaradását, befejezését jelöli; időnként kapcsolódik hozzá a cselekvés eredményességére történő utalás is. A kiegészítő, melyet tárgyesetben álló névszó jelöl, a cselekvésre fordított időt, a bevégzett feladatot stb. fejezi ki. A tranzitív ige befejezett szemléletü /CB/: **отработать трудодни, занятные деньги; отслужить срок; отстоять дело мира; отдежурить целую неделю; отшагать десяток километров; отсидеть пять лет в тюрме /Словарь Ожегова/.**

Этот человек, хотя его недавно еле отходили после тяжелого сердечного приступа...
/К. Симонов: Последнее лето/

Ты воюешь - пока война, Ты свое, можно считать, отвоевал, теперь только твоя добрая воля.
/К. Симонов: Последнее лето/

... шагай-ка ты домой, ... ночь без тебя отдержурю.
/Е. Яковлев: Взрыв/

Ильин отговорил Завалишину все то, деловое, что было связано с этой смертью и для чего. Чугонов остался там, в батальоне - отговорил и замолчал.
/К. Симонов: Последнее лето/

И стремясь отстоять в себе то привичное, что хотела поколебать эта женщина, вспомнил...
/К. Симонов: Последнее лето/

Ребята пытались отговорить меня; далеко сорок пять километров ...
/В. Солоухин: Каравай заварного хлеба/

Духовный оркестр отыграл прошальный марш.
/Я. Волчек: Вверх по реке/

Я говорю хорошо, что все эти красоты ... мы отстояли для себя.

Мы отстоим свободу и свое будущее - вереть в это ...
/В. Ажаев: Отпуск между войнами/

Az **от** igekötő tranzitív hatású magyar megfelelői: le, el, meg: **отработать пять дней** - ledolgoz öt napot, **отшагать десять километров** - legyalogol tíz kilométert; **отжить** - leél vmit /de lehet tárgyas ragozású igekötő nélküli ige, vagy határozós bővítményü ige is/.

Словом, он свое отработал, при этого у него не отниметь.
/Ф.Шанта: 20 часов/

Szóval, megdolgozta a magáét, ezt aztán nem lehet letagadni.
/Sánta F.: Húsz óra/

Утром я шел по ней, все было ясно кругом, а отшагал двадцать километров, и вот уже затянула степь дымка...
/М.Шолохов:Судьба человека/

Reggel amikor arra jártam, még minden világos volt körös-körül, de ahogy megtettem húsz kilométert, már pára borult a sztyeppre...
/M. Solohov: Emberi sors/

Иван Васильевич не приехал? Хотел, да я отговорил, в полуприказном порядке, - сказал Захаров.
/К.Симонов:Последнее лето/

Iván Vaszziljevics nem jött ki? - Akart, de lebeszéltem, félig parancs formájában - mondta Zaharov.
/K.Szimonov: Utolsó nyár/

А потом отлежал два месяца и понял: жить остаюсь.
/К.Симонов:Последнее лето/

Azonban feküdtem két hónapig, és láttam, hogy életben maradok.
/K. Szimonov: Utolsó nyár/

2.2.6. Az **из- /ис-/** igekötő tranzitiváló hatása a mozgást, helyváltoztatást jelentő igék körében érvényesül. "Непреходные глаголы движения, соединяясь с приставкой из - ... становятся переходными: бегать по городу - избегать весь город" /45 /. Az **из- /ис-/** igekötővel praefigált ige és a tárgy azt fejezi ki, hogy a mozgás betölti a tárgyban megnevezett térszakaszt, területet. Bár az **из- /ис-/** igekötő csupán a mozgást jelentő igék szükebb csoportjára - неопределенно-моторные глаголы -vonatkozik, mégis igen aktív.

Ezen jelentésében az **из- /ис-/** igekötő magyar nyelvi megfelelője a be igekötő, ami szintén tranzitiválja a mozgást jelentő igéket. Az **из- /ис-/** igekötő hatására végbemenő szerkezeti változást így fejezhetjük ki:

N^1_n V		N^1_n **из-/ис-/** V N^2_a
излазить все улицы	-	minden zugot bejár;
избегать весь город	-	beszaladja a várost;
изъездить всю страну	-	bejárja az egész országot;
исходить все окрестные леса	-	bebarangolja a környékbeli erdőket;

/Словарь Ожегова/

Az **из- /ис-/**igekötő jelölheti a cselekvés bevégződését is. Ekkor a praefigált igében a kimerítő teljességgel végzett cselekvés jellege dominál. E jelentésében az **из-/ис-/** igekötő főként a tranzitív és intranzitív jelentésben egyaránt használt igékhez kapcsolódik, s ezeket egyértelmüen tranzitívvá teszi; például: **исписать, исхлопотать,испить,stb.**

Пржевальский исходил всю Монголию и Тибет, Амундсен водрузил флаг на Южном полюсе ...
/П. Дубин: Что такое подвиг/

Или с вами голову сложити, / иль испить златым шеломом Дону!
/Слово о Полку Игореве/

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13.

Sokáig járkáltam, minden elképzelhető, sőt elképzelhetetlen helyet bejártam...

Néha berobogott hintajuk a tanyába vagy beszaladgálta a határt egyik majortól a másikhoz ...
/Veres P.: Számadás/

... всю деревню исходил я тогда вдоль и поперек, от ворот к воротам, от двери к двери ...
/Ф.Шанта: 20 часов/

Ugy kellett behajtani őket, kapuról kapura járni s ajtóról ajtóra, végig a soron ...
/Sánta F.: Húsz óra/

Артемьев встал и сложил пополам несколько листков бумаги, которые он успел исписать ...
/К.Симонов: Последнее лето/

Artyemjev felállt, és félbehajtott néhány papírlapot, amelyet sikerült teleírnia...
/K.Szimonov: Utolsó nyár/

2.2.7. A **на**- igekötő jelentős számú igéhez kapcsolódhat lokális jelentése révén; tranzitiváló hatása azonban csak viszonylag kevés számú intranzitív igénél érvényesül. Valószínü ezzel függ össze, hogy a szakirodalmak tekintélyes része említést sem tesz a **на** igekötő tranzitiváló hatásáról; ugyanakkor Sz.V. Kirejeva az aktív praefixumok közé sorolja.

A **на**- igekötő az intranzitív mozgást, helyváltoztatást jelentő igékhez kapcsolódva tranzitívvá teszi azokat, s a praefigált ige jelentése azt fejezi ki, hogy a főleg mértéket, mennyiséget kifejező tárgyas bővítménnyel jelölt

idő-, illetve térszakaszt az igei cselekvés kitölti. Például: **налетал тысячи часов; шофёр наездил пять тысяч километров.**

Az ige jelentésének változását ebben az esetben is szerkezeti változás kíséri:

N^1_n V N^1_n /на-/V N^2_a

Сам летает, смотрит сверху - как с точки зрения немцев не видеть ли у нас чего, нет ли нарушений. Уже двенадцать часов налетал.
/К. Симонов: Последнее лето/

Ebben a jelentésében a **на-** igekötő magyar nyelvi megfelelői a tárgyas ragozású igék /már ezer órát repült; a sofőr ötezer kilométert vezetett/.

A **на-** igekötővel a praefigált ige jelölheti a cselekvés elégséges voltát is; ekkor a tárgyas bővítmény a cselekvés következtében felhalmozott, elért dolgot jelöli. Ilyen jelentésében a **на-** igekötő kapcsolódhat a mozgást jelentő, valamint az egyéb fizikai cselekvést kifejező intranzitív igékhez. Például:

наéздить дорогу	-	járhatóvá teszi az utat;
наездить рыс́ка	-	bejáratja a lovat;
наиграть много денег	-	sok pénzt nyer;
наслужить что-н.	-	szolgálatával kiérdemel vmit;
нагулять аппетит	-	étvágyat szerez.

Медалей много навоевал? - интересовался Самоходка.
/Носов: Красное вино победы/

.. . Серпилин поехал лесом, через который петляла от дерева к дереву слабо наезженная колея.
/К. Симонов: Последнее лето/

Az igei cselekvés eredménye lehet negatív is:

набе́гать себе болезнь сердца	-	addig futkos, amíg szívbajt nem kap

A на- igekötő a beszéd és hangadás igéihez kapcsolódva az igei cselekvés nem kívánatos voltát, elítélendő eredményét juttatja kifejezésre:

наболтать что-н. на кого-л.	-	vkit megrágalmaz;
набрехать что-н. на кого-л.	-	mindefélét összehord vkire;
наговорить	-	sokat összefecseg

Az utóbbi csoportba tartozó praefigált igék általában a hétköznapi beszélt nyelvre jellemzőek.

Подумал он с невыразимой обидой от того, что его так бессовестно надули, погнали утомленного в ночь.
/А. Кузнецов: Биение жизни/

2.2.8. A **за- igekötő** változatos jelentéstartalmú, aktív igekötő; különösen gyakori a cselekvés kezdetét jelölő jelentésében. Ilyen jelentésében a **за** - igekötő tranzitiváló hatása azonban nem érvényesül.

A cselekvés eredményes voltát jelölve a **за-** igekötő tárgyassá teheti az igét. V.V. Vinogradov így jelöli tranzitív jelentésében: **"заполучить, а также закрепить, зафиксировать каким-нибудь действием".** /46 /

Ebben a jelentésében némely mozgást, helyváltoztatást, továbbá egyéb fizikai és szellemi cselekvést jelölő igéhez kapcsolódva tárgyassá teheti azokat. Az ige jelentésének változását, módosulását egyben szerkezeti változás kíséri, amit így fejezhetünk ki:

N_n^1 V $\quad\quad$ N_n^1 **за-** V N_a^2

Például:

ездить / заéздить кого- что-н.

он заездил их этой работой .	agyonhajszolta őket ezzel a munkával;
заездил клумбы	legázolja a virágágyakat;
воевать / завоевать что	
завоевать свободу	kivívja a szabadságot;
гадать / загадать что	
загадать какое-л. число	kigondol vmilyen számot;
дуть / задуть что	
задуть свечу /Словарь Ожегова/.	elfújja a gyertyát

A **за-** igekötőnek sincs izomorf magyar nyelvi megfelelője. Leggyakrabban az el, meg, ki igekötőkkel adjuk vissza, melyek ebben a jelentésben szintén tranzitiválják az intranzitív igéket.

Однако она не заступила ему дорогу. /Т. Дери: Ответ/	Az asszony mégsem állta el az útját. /Déry T.: Felelet/
Еще не захлопнули их. Захлопнем, все наше будет. /К.Симонов:Последнее лето/	Még nem kerítettük be a németeket. Ha bekerítettük, minden a miénk lesz. /K. Szimonov: Utolsó nyár/

Gyakran érvényesül a **за-** igekötő tranzitiváló hatása a tranzitív és intranzitív jelentésben egyaránt használatos igéknél, továbbá a közvetett tárgyas igék esetében is. Például:

служить кому, чем / заслужить что-н.

работать / заработать что-н.

Ezekben az esetekben rendszerint az igei szemlélet is megváltozik /НСВ → СВ/.

Будете представлены Военным советом армии к высокой награде. Заслужили её. /К.Симонов: Последнее лето/	A hadsereg haditanácsa magas kitüntetésre fog benneteket felterjeszteni. Megérdemeltétek. /K. Szimonov: Utolsó nyár/
Она услышала в них незаслуженный упрек себе, что находится здесь... /К.Симонов: Последнее лето/	Meg nem érdemelt szemrehányást érzett ki belőle, amiért itt van... /K. Szimonov: Utolsó nyár/

А я еще стиркой тридцать-сорок пенгё заработаю.
/Т. Дери: Ответ/

Én is megkeresek mosással harminc-negyven pengőt.
/Déry T.: Felelet/

В разведчиках получил он боевое крещение и заслужил Георгиевский Крест.
/Э. Казакевич: Звезда/

Женщина, судя по словам Серпилина, заслуживает уважения.
/К. Симонов: Последнее лето/

На корзинках много не заработаешь, а пчелки с коротакими хоботками тоже мало меду дают.
/Г. Семенов: Белая лодка/

2.2.9. Az y- igekötő, amely jelentésében szinonim több: /вы-, за-/ praefixummal, aktív szerepet játszik az orosz nyelv igerendszerében; az irodalmak azonban alig térnek ki tranzitiváló hatásának vizsgálatára.

Az y- igekötő alapjelentése lokális jellegü - valamitől való eltávolodás s ezáltal a cselekvés befejezése. Különösen a mozgást, helyváltoztatást jelentő igék körében gyakori az y- igekötő alkalmazása az eltávolodás kifejezésére az от -, из -, с- prepozíciókkal együtt /уйти из театра; укольнуть из рук и др./

Az y- igekötő tranzitiváló hatása több igénél megfigyelhető. Ilyenkor a praefigált ige jelentése: az egész tárgyat felölelő cselekvés tovább nem folytatódhat a cselekvés tárgyának "kimerítése" miatt. A.E. Zemszkaja szerint: "измучить,довести бессилия,невозможности действовать далее,иногда: полностью уничтожить в результате действия;действие прекращается вследствие пресыщения, утомления предмета действием,доведения его до полной невозможности действовать или быть объектом действия"./47 /

Ebben a jelentésében az y- praefixum egyaránt kapcsolódhat a konkrét vagy elvont cselekvést kifejező tárgyas és tárgyatlan igékhez, s az intranzitív igéket az igekötő ebben az esetben tárgyassá teheti, amely szerkezeti változást így fejezhetjük ki:

N_n^1 V $\qquad$ N_n^1 y- V N_a^2

A tranzitiváló y- praefixum magyar nyelvi megfelelői a le, el, ritkábban az át és meg igekötők.

уéзживать/уéздить дорогу	lejárja az utat;
уездить лошадь	kifárasztja a lovat;
уступить место	átadja a helyét;
уступить свои позиции	feladja a pozícióit;
утоптать траву, землю	letapossa a füvet, földet;
ухлопать всю зарплату	elpazarolja az egész fizetését;
уходúть (CB) кого-н.	elcsigáz,kimerít vkit stb.

Бесконечные разъезды совсем его уходили.
/Словарь Ожегова/

Мы уходим горе за чашей круговой.
/А.С. Пушкин: Городок/

... а я помню ваш кондер с тушенкой и двойную порцию спирта, которую мне уступил замполит вашего полка.
/К. Симонов: Последнее лето/

Мы всей семьей уговаривали деда остаться, но старик не поддавался уговорам.
/Г. Ходжер: Мой гость/

В том, как она упрекала и уговаривала его, было какое-то странное ожесточение ...
/К. Симонов: Последнее лето/

2.2.10. Az igekötők tranzitiváló hatása - mint az об -, про -, от - praefixumoknál utaltunk rá - érvényesül a közvetett tárgyas igék körében is.

A közvetett tárgyas igék az orosz nyelv tranzitív igéinek egy különálló, sajátos csoportját képezik. Szintaktikai jellemzőjük ugyanis, hogy jelentésük kifejezéséhez szükséges külső tárgyat függő esetben álló névszóval fejezik ki. A közvetett tárgyas igék legjellemzőbb csoportjai az

N^1_n V N^2_a /мешать кому-н. /,illetve az

N^1_n V N^2_i /руководить кружком/.

Mindkét icsoport igéi közül több hajlamos igekötővel accusativusi bővítményhez kötődni, s ezáltal közvetlen tárgyas igévé válnak. Az igekötő ilyenkor "megerősíti" az ige tárgyas jellegét, minthogy a bővítmény körét szükíti, konkrétabbá teszi.

N.A. Klepickaja véleménye alapján az aránylag nagy számú közvetett tárgyas igék közül csak néhány alkalmas igekötővel közvetlen tárgyas igévé alakulni: **верить, лепнуть, льстить, служить кому-, чему-либо** , illetve **махать / махнуть, стукать / стукнуть, топать / топнуть, хлопать / хлопнуть кем, чем.**

Ezekkel az igékkel kapcsolatban tranzitiváló hatást kifejtő igekötők: **вы-, за-, до-, об-, от-, про-.**

A **служить** кем, чем; кому-, чему-н. ige a **вы-, до-, за-, об-, от-, пере-, про-** igekötőkkel összekapcsolódva tárgyat vehet maga mellé jelentésének kifejtéséhez. A **вы-, до-, за-** igekötőkkel praefigált ige az igével jelölt cselekvés eredményét, célját, következményét jelöli /**выслужить награду, заслужить доверение, дослужить сержантское звание** /; a **про-** és az **от-** igekötők időben lehatárolják az igei cselekvést, a névszói tárgy pedig a cselekvéssel eltöltött időtartamot jelöli / **прослужить четверть века, десять лет; пальто прослужит сезона и др.**/.

Az **об-** igekötővel a cselekvés, amely a tárgyra irányult, felöleli, totálisan átfogja a tárgyat. Az igekötős ige közvetlen tárgyassá válik, az igekötő tranzitiválja az igét.

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13.

A végbemenő szerkezeti változást a következőképpen jelölhetjük:

N^1_n	V			N^1_n	вы- за- про- от-	V	N^2_a
N^1_n	V	N^2_d		N^1_n	об-	V	N^2_a

... тогда, в сорок третьем, сын Батюка служил в артиллерии под Ленинградом.
/К. Симонов: Последнее лето/

Эта дорога четыре доски шириной служила рабочим для перехода с берега на берег.
/Н. Чуковский: Мост/

Я приводил его в пример, как надо служить революции.
/Ю.Яковлев: Жизнь коммунара/

В разведчиках получил он боевое крещение и заслужил Георгиевский крест
/Э.Казакевич: Звезда/

Много ли я выслужу?

Ты уже большая и заслуживаешь доверия.
/В.Ажаев:Бесконечное свидание/

... как он считает, её муж в той обстановке за свою трусть заслуживал расстрела...
/К.Симонов:Последнее лето/

Детство растворенно в нашей взрослой крови и заслуживает серьерного разговора, а не сладких слёз умиления.
/Ю.Нагибин: Почему не стал футболистом/

Прослужив четверть века в строю, уже трудно представить себя в какой - то другой роли ...
/К.Симонов:Последнее лето/

A **верить кому / в что** közvetett tárgyas ige leggyakrabban a **про-** és a **вы-** igekötőkkel összekapcsolódva válik közvetlen tárgyas igévé. Az igekötő módosítja az ige által jelölt cselekvést, a praefigált ige mellett a tárgy a cselekvés nagyobb mérvü teljességét, illetve célját jelöli **/проверить, уверить кого, что/.**

A jelentésváltozást kísérő szerkezetváltozást a következőképpen jelölhetjük:

N^1_n V N^2_d

N^1_n V /B/ N^2_a

N^1_n **вы-до-за-про-у-** V N^2_a

Надя не верила Журавлеву, не верила ни одному его слову.

... встречая Василия, она всматривалась в усталые, потемневшие глаза, верить ему или нет.
/Г.Семенов: Белая лодка/

Теперь то слышком хорошо видно как слепо она ему верила...
/В. Ажаев: Бегство Грезина/

А почему вы так верите в могущество советской власти?
/Н.Погодин:Кремлевские куранты/

проверить знания учащихся;
проверить кассу;
выверить ход машины;

Армия проверила меня как большевика.
/Б.Горбатов: Из письма к жене/

Это ничего, друзья мои, уверяю вас.
/Е.Носов: Красное вино победы/

... и очень взволнованный, уверял меня, будто ты улыбнулась ему в ответ.
/В. Ажаев: Бесконечное свидание/

A **следить** за кем, чем közvetett tárgyas ige a **вы-**, **про-** és az **об-** igekötőkkel válik közvetlen tárgyas igévé. Az igekötővel az igei cselekvés a tárgy teljes, minden oldalról való átfogását, felölelését / **об-**/, valamint az igével jelzett cselekvés eredményes voltát /**про-**, **вы-**/ fejezi ki /**выследить/выслеживать; проследить/прослеживать кого, что**/. A jelentésváltozást kísérő szerkezeti változást így fejezhetjük ki:

N^1_n V N^2_i

N^1_n **вы-** **про-** **об-** **-у-** V N^2_a

следить за мыслями;
следить за ходом дел;
следить за детьми;

... одним глазом следил за прохожими, чтобы не пропустить крестного отца или мать,
/Т.Дери: Ответ/

Следить больше было не за чем.
/А.Беляников: Рысь/

Значит мне надо было уследить момент, выбрать самую близкую к дому точку дороги.
/В.Солоухин: Каравай заварного хлеба/

... решили наконец выследить рысь, которая поселилась на промыслом участке.

Сынок, - позвал Иона - ты приметел, кого я - кого выслеживал сегодня?
/А. Беляников: Рысь/

Мне и в голову не приходило выслеживать её.
/Ю. Нагибин: Как трудно быть учителем/

Были похороны, и нужны были цветы... на могилах тех,кто расследовал это преступление.
/Е. Яковлев: Взрысь/

... приказал тщательно расследовать эти случаи и решительно заняться поисками неизвестных
/Э.Казакевич: Звезда/

A tranzitív igekötős ige azonban gyakran megtartja az alapigei vonzatot is:

Но за всеми препятствиями каждого из десятков тысяч дел не легко уследить.

... Бойко с обычной своей дотошностью проследил за выполнением задуманного.
/К. Симонов: Последнее лето/

2.2.11. Az igekötők hatását az igék tárgyassá válásában az előzőekben elemzett csoportokon túl megfigyelhetjük egyéb, "vegyes" jelentésü igéknél is, közöttük olyanoknál, amelyek igekötők nélkül tárgyatlan, de tárgyas használatban is előfordulnak /судить, думать, работать, играть, писать, говорить stb./. Ilyenkor az igekötők megerősítik ezeknek az igéknek a tárgyas jellegét.

E csoportnál az igekötők jelentés-módosító szerepe egyben grammatikai funkciót is betölt: megváltoztatja az

igei szemléletet /НСВ → СВ/. Ez a jelenség magyar nyelvi vonatkozásban is érvényes: az ugyanazon tárgyas és tárgyatlan használatú igéket az igekötők határozottan tárgyassá teszik, ami morfológiai jellemzőkben is megnyilvánul, az igekötős ige tárgyas ragozású /bort iszik / issza a bort - megitta a bort, kiitta a borát stb./

Például a **судить** что-н. о ком-, чем-н. ige az **об-** igekötő hatására tárgyassá válik. Az об- igekötő az igei cselekvés tárgyának teljes átfogását jelöli; s e jelentésváltozást az ige vonzatának változása kíséri, azaz a tárgy jelölése prepozíció nélküli tárgyesettel történik /például обсудить новый проект /, amely változást így fejezhetünk ki:

N^1_n V

N^1_n V N^2_p N^1_n об- V N^2_a

Не суди слишком строго человека, коему ничто человеческое не чуждо.
/В. Ажаев:Бегство Грезина/

Кстати, он всегда считал, что женщины лучше мужчин понимают искусство, тоньше и вернее о нем судят.
/В.Ажаев:Бегство Гразина/

Всё-таки решилась, заговорила об этом. Все остальное, наверно, заранее обсудили вдвоем.
/К.Симонов: Последнее лето/

Такая мысль мне понравилась ... Хорошо бы обсудить на заседании штаба.
/Я.Волчек: Вверх по реке/

Előfordul, hogy az igekötős ige megtartja az alapige vonzatát is, noha tárgyas bővítményt is felvesz.

Если бы судили за мысли, едва ли бы кто избежал выселицы.
/Ю.Нагибин: Как был куплен лес/

... не могла осудить её за этот весьма смелый для девицы поступок.
/Ю.Нагибин: Как был куплен лес/

А думать о ком-, чем-н. / над чем-н. ige leggyakrabban a вы-, об-, при-, про- igekötőkkel kapcsolódva válhat tárgyas jelentésüvé. Például:

выдумать новую игру	-	új játékot talál ki;
обдумать решение	-	megfontolja a döntést;
придумать новый способ	-	új eljárást gondol ki;
продумать план	-	alaposan átgondolja a tervet.

А вы-, при-, за- a cselekvés eredményes beteljesülését, az об- igekötő pedig a tárgy sokoldalú kimerítését jelöli. Az igekötő hatására bekövetkezett jelentésváltozást szerkezeti változás kíséri, amit így jelölhetünk:

N^1_n V $\overset{o}{\text{над}}$ N^2_i N^1_n вы- за- про- при- об- V N^2_a

Каждый воевал, думая о своем обжитом с детства и вызодило, что всякая пядь земли имеет своего защитника.
/Е.Носов:Красное вино победы/

Доведем до Игоревой браны,/ как он думу крепкую задумал.
/Слово о Полку Игореве/

Не хочу думать о делах, о каком-то лесе, который он за бесценок сбывает другому жилку.

Он недвижно лежал и думал о прожитой, вернее промелькнувшей жизни...
/Ю.Нагибин:Как был куплен лес/

А что если я все это придумываю? - спросил он себя уныло.
/Ю.Нагибин: Машинистка живёт на шестом этаже/

Может, придумать какую нибудь лихую драку или лыжную гонку...
/Ю.Нагибин:Почему не стал футболистом/

Советую вам съездить к Забавникову и вместе с ним обдумать конструкцию новых домов.
/В.Ажаев: Отпуск между войнами/

A mind tranzitív, mind intranzitív jelentésben használatos igék / говорить , играть , писать ,работать - beszél, játszik, ír, dolgozik stb./ szinte korlátlanul kapcsolódhatnak a különböző igekötőkhöz, s az igekötők hatására hangsúlyozottabbá válik tranzitív jellegük. Egyben előtérbe kerül az igekötő grammatikai funkciója is, az igei szemlélet megváltozik /НСВ → СВ/, minthogy az igekötők az igei cselekvés befejezettségét, eredményességét, célba jutását jelölik. Az igei bővítményt accusativusi tárgy fejezi ki.

Igekötővel határozottan tárgyassá válhat a работать ige is. A вы-, за-, об-, пере- igekötők módosítják az ige jelentését, s egyben befejezetté, eredményessé teszik magát az igét / выработать новую программу /; továbbá az

igekötős ige által jelölt cselekvés kifejezheti, hogy valami kimerül / выработать шахту /; az об - igekötővel pedig teljességgel végzett cselekvést jelöl /обработать землю , обработать кожу./.

Он всегда утверждал, что работает как сапожник, как же не устанно, упорно, изо дня в день.
/Ю.Нагибин: Как был куплен лес/

Алексей вызвался работать по две смены.
/А.Кузнецов:Биение жизни/

Дошло до того, что коллеги по институту проработали его.
/В.Ажаев: Бесконечное свидание/

Какие мы комсомольцы, если не можем одну такую переработать.
/Я.Волчек: Вверх по реке/

На корзинках много не заработаешь, а плечки с короткими хоботками тоху мало меду дают.
/Г.Семенов: Белая лодка/

Дорабатывали с Маргиани артиллерские вопросы.
Только закончили.

Для этого был разработан план дезинформации огромных масштабов...
/К.Симонов: Последнее лето/

Az **играть** в что,кем-чем ige néhány, például az об-, вы-, про- igekötőkkel szintén tranzitívvá válik. Az igekötős igét kísérő accusativusi tárgy az igével jelzett cselekvés következményét, eredményét fejezi ki.

Мы **играли** вежливо, чисто и технично, как следует в товарищеской встрече.

Я вообще бросил **играть** **в футбол**.
/Ю. Нагибин: Почему не стал футболистом/

Наша школьная команда **выиграла** **первенство** Москвы.
/Ю.Нагибин: Почему не стал футболистом/

Я всех их **обыграл** в карты и всех перепил.
/В.Ажаев: Бегство Грезина/

\+ + +

Az orosz és magyar nyelv tranzitív és intranzitív igéi kollerációs viszonyban állnak egymással. Az igék e két csoportba történő osztályozásánál a hagyományos meghatározásból indultunk ki; az igék szemantikai tartalmát vettük az osztályozás alapjául. Tárgyas igékre jellemző a külső tárgyra irányultság. A külső tárgy jelölésének szükségessége, a tárgyas igék azon sajátossága, hogy képesek maguk mellé tárgyat venni,mindkét nyelvre jellemző /V → O/.
Eltérés mutatkozik azonban a grammatikai tárgy kifejezésében, amennyiben az orosz nyelvre az accusativusi tárgyon kívül /N^1_n V N^2_a/,annak ekvivalensein /N^1_n V N^2_g/ kívül a közvetett tárgy is jellemző /N^1_n V $N^2_{d,i}$/.

A tranzitív és intranzitív igék között nincs éles határ. Egymásba való átmenetük megfigyelhető. Másrészt mindkét nyelv számos tranzitív igéjének lexikai jelentése megengedi a tárgy jelölésének hiányát.

A tranzitív igék számát mindkét nyelvben jelentősen megnövelik az igekötős igék. Az igekötők ugyanis a maguk lokális és idő jelentéstartalmukkal a szinte korlátlanul ható intranzitív igékhez kapcsolódva leszükítik azok hatókörét, modifikálják az igei jelentést, aminek következtében a tárgy az igei jelentéstartalom szükséges elemévé válik.

Az igekötők tranzitiváló hatása nem egyforma intenzitású. Az aktív igekötők közé tartoznak о-/об-,обо-/, пере-, про-, вы-, от-, из-, на-, за-,у-; illetve a magyar - főleg irányhatározó jellegü - el, le, ki, fel, át, meg, végig. Ezen igekötők tranzitiváló hatását megfigyelhetjük az intranzitív igék különböző csoportjainál, így a mozgást, helyváltoztatást, helybenmaradást és a különböző állapotot kifejező igéknél.

Az igekötők jelentésmódosító szerepét szerkezeti változás kíséri, amelyet egyrészt a tárgy jelölése mutat, másrészt az ún. közvetett tárgyas igék vonzatváltása is.

Az igekötők tranzitiváló hatása az orosz nyelvben nagyobb mértékben érvényesül, minthogy a magyar nyelvben a tárgyas igeragozás is betölthet ilyen szerepet.

Az igekötők tranzitiváló hatása a jelentésmódosítás mellett egyben grammatikai funkciót is betölt, amennyiben megváltoztatja az ige vid-jét is. aspektusát is

A tárgyas igeragozás mellett

Köszönetet mondok dr. P e t e István kandidátus, egyetemi docensnek értekezésem elkészítéséhez nyújtott értékes segítségéért.

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13.

IRODALOMJEGYZÉK

/1/ Apreszjan, Ju. D.: A modern struktúrális nyelvészet elmélete és módszerei. Bp. 1971, Gondolat K. 37-38. p.

/2/ Ожегов, С. И.: Словарь Русского Языка. М., 1975. Изд-во Советская Энциклопедия.

/3/ Magyar Értelmező Kéziszótár. Bp. 1972, Akadémiai K.

/4/ Грамматика Русского Языка. М., 1960. I. Изд-во Академии Наук СССР. 411. p.

/5/ A mai magyar nyelv rendszere. I. Bp. 1961, Akadémiai K. 207. p.

/6/ Апресян, Ю. Д.: Экспериментальное исследование семантики русского глагола. М., 1967. Изд-во Наука. 26. p.

/7/ Károly Sándor: A magyar intranzitív-tranzitív igeképzők. = Általános Nyelvészeti Tanulmányok V. 189.p.

/8/ Гвоздев, А.Н.: Современный русский литературный язык. М.,1973. Изд-во Просвещение. 295. p.

/9/ Апресян, Ю. Д.: О сильном и слабом управлении. = ВЯ, 1964. № 3. 34. p.

/10/ Виноградов, В.В.: Русский язык. М., 1972. Изд-во Высшая Школа. 503. p.

/11/ Грамматика русского языка. i.m. 412.

/12/ Кудрна, В.К.: К вопросу о границах между переходными и непереходными глаголами. = Учёные Записки, 1959. Ташкент. 33. p.

/13/ Грамматика русского языка. i.m. 412. p.

/14/ Бондарко, А. В.-Буланин, Л. Л.: Русский глагол. Л.,1967. Изд-во Просвещение. 157. p.

/15/ A mai magyar nyelv rendszere. i.m. 207. p.

/16/ Исаченко, А. В.: Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким. II. Братислава, 1960. 353. p.

/17/ Виноградов,В.В.:Русский язык. i.m. 504. p.

/18/ Gombocz Zoltán: Syntaxis. /Egyetemi jegyzet/ Bp.é.n. 94. p.

/19/ Чурилова, Н.Н.: Из наблюдений над конструкциями с отсутствующим прямым дополнением. = Синтаксис и норма. М., 1974. 197. p.

/20/ Bárczi Géza: A magyar nyelv életrajza. Bp. 1963. 94-95. p.

/21/ Из трудов А. А. Шахматова по современному русскому языку. Учение о частях речи. М., 1952. 76. p.

/22/ Майтинская, К.Е.: Венгерский язык. Часть I. М., 1955. Изд-во Академии Наук СССР. 213. p.

/23/ Gombocz Zoltán: i.m. 94. p.

/24/ Виноградов,В.В.:Русский язык. i.m. 506. p.

/25/ Исаченко, А.В.: Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким. i.m. 148. p.

/26/ A mai magyar nyelv rendszere. i.m. 263. p.

/27/ Якубинский, Л. П.: История древнерусского языка. М., 1953. 234. p.

/28/ Bárczi Géza-Benkő Loránd-Berrár Jolán: A magyar nyelv története. Bp. 1967. 297. p.

/29/ Якубинский, Л.П.:История древнерусского языка. i.m.234.p.

/30/ Соколов, О. М.: О значении и функции русских глагольных префиксов. = Труды Томского Университета, I964. Том I74. 9. p.

/31/ Кадвкалова, З.П.: Некоторые особенности префиксации отыменных глаголов. РЯШ, I973. № 4. 87. p.

/32/ Соколов, О.М.: О значении и функции русских глагольных префиксов. i.m. 9. p.

/33/ Спагис, А. А.: Парные и непарные глаголы в русском языке. М., I969. 8. p.

/34/ Соколов, О. М.: О значении и функции русских глагольных префиксов. i.m. 10. p.

/35/ J. Soltész Katalin: Az ősi magyar igekötők. Bp.1959. 155. p.

/36/ J. Soltész Katalin: i.m. 172. p.

/37/ Pete István: Mai orosz nyelv. IV. Bp. 1975, Tankönyvkiadó. 166. p.

/38/ Виноградов, В. В.: Русский язык. i.m. 506. p.

/39/ Hadrovics László: A funkcionális magyar mondattan alapjai. Bp. 1969, Akadémiai K. 99. p.

/40/ Киреева, С.В.: Лексико-грамматические особенности глаголов,транзитивизируемых приставками. Автореферат кандидатской диссертации.М., I969. 6. p.

/41/ Hadrovics László: i.m. 100. p.

/42/ Земская, Е.А.:Типы одновидовых приставочных глаголов в современном русском языке. = Исследования по грамматике русского литературного языка.М.,1955. 18.р.

/43/ Киреева, С.В.: Лексико-грамматические особенности глаголов, транзитивизируемых приставками. i.m. 14. р.

/44/ Земская, Е.А.:Типы одновидовых приставочных глаголов в современном русском языке. i.m. 24. р.

/45/ Грамматика русского языка. i.m. 583. р.

/46/ Виноградов, В.В.: Русский язык. 506. р.

/47/ Земская, Е.А.:Типы одновидовых приставочных глаголов в современном русском языке. i.m. 25. р.

A dolgozat példáit az alábbi irodalmi müvekből vettük:

1. Déry Tibor: Felelet. Bp. 1975, Szépirodalmi Kiadó.
2. Дери, Т.: Ответ. М., 1975. Изд-во Художественная литература.
3. Казакевич, Э.: Звезда. М., 1965. Изд-во Молодая Гвардия.
4. Kazakevics, E.: Csillag. Bp. 1965, Európa Kiadó.
5. Нагибин, Ю.: Ты будешь жить. Повести и рассказы. М., 1974. Изд-во Современник.
6. Носов, Е.: Мост. Рассказы и повести. М., 1974. Изд-во Современник.
7. Рассказы 1961 года. М., 1962. Изд-во Советский писатель.
8. Паустовский, К.: Родина. Рассказы, очерки и публицистика. М., 1972. Изд-во Современник.
9. Sánta Ferenc: Húsz óra. Bp. 1975, Magvet-Szépirodalmi Kiadó.
10. Санта Ф.: 20 часов. = Современные венгерские повести. М., 1973. Изд-во Художественная литература.
11. Симонов, К.: Последнее лето. М., 1971. Изд-во Советский писатель.
12. Szimonov, K.: Az utolsó nyár. Bp.-Uzsgorod, 1975, Európa-Kárpáti Kiadó.
13. Тургенев, И.С.: Отцы и дети. М., 1964. Изд-во Художественная литература.

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13.

T A R T A L O M

B e v e z e t é s 1

I. Az igék osztályozása tranzitív és intranzitív igékre az orosz és a magyar nyelvben 4

II. Az igekötők szerepe az intranzitív igék tranzitívvá válásában 30

I r o d a l o m j e g y z é k 95

15-65/1976.
.....ikt.sz.

Tárgy: Békési Márta
doktori szigorlata.
Melléklet: 1 db disszertáció

Dr.H.Tóth Imre elvtársnak
tudományos főmunkatárs

H e l y b e n

Professzor Elvtárs!

Mellékelve Békési Márta: Az igekötők hatása az intranzitiv igék tranzitivvá válásában az orosz és a magyar nyelvben

című doktori értekezését tisztelettel felkérem, hogy azt megbirálni sziveskedjék. Legyen szabad Professzor Elvtárs szives figyelmét felhivnom tanácsülésünk ama határozatára, amely a birálat elkészitésének és benyujtásának legkésőbbi határidejét a kézhezvételtől számitott harmadik hónap utolsó napjában állapitotta meg.

A mellékelt értekezést a birálat elkészitése után sziveskedjék átadni tanszéke könyvtárosának leltárba vétel és a könyvtárban való elhelyezése céljából.

Szeged, 1976.ápr.15.

JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM Rektori Hivatala SZEGED

dékán

A kiadmány hiteles:

előadó

Kapták: Dr.Pete István docens
Dr.H.Tóth Imre tud.főmunkatárs társbiráló
..... tanszéki könyvtáros
..... tanszéki könyvtáros